

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

Mocenské vztahy ve vězeňství

Bakalářská diplomová práce

Autor: Pavlína Hercová

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Mocenské vztahy ve vězeňství“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne

Podpis

Anotace

Jméno a příjmení: Pavlína Hercová

Katedra: Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

Obor studia: Kulturní antropologie

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Rok obhajoby: 2017

Název práce: Mocenské vztahy ve vězeňství

Anotace práce: Ústředním tématem bakalářské práce jsou mocenské vztahy odehrávající se v instituci vězeňství. Cílem práce je zjistit a popsat struktury vztahů ve věznicích, jak tyto vztahy fungují, a to na základě řízených rozhovorů s bývalými vězni. Práce se také zabývá sociálními sítěmi, které účastníci měli před výkonem trestu odnětí svobody, po výkonu trestu, a jak se tyto sítě změnilly. Východiskem práce se stane konceptuální vymezení dané dílem *Dohlížet a trestat* od autora Michela Foucaulta.

Klíčová slova: Instituce, totální instituce, moc, vězení, šikana, obchodování, sociální sítě, vztahy.

Annotation: Main topic of this bachelor thesis are power relations in prisons. Marginal aim of this work deals with the social networks which the convicted had before the imprisonment and after, and how their networks changed. Main aim of the thesis is to ascertain and describe the structure of the relationships in prisons among the imprisoned, based on the structural interviews with the former prisoners. Final outcome should confirm the conventional content given in Foucault's *Discipline and Punish*

Key words: Institution, total institution, power, prison, bullying, negotiation, social networks, relations.

Poděkování

Mé poděkování patří PhDr. Danielu Topinkovi, Ph.D za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval. A především můj velký dík patří všem mým participantům, bez kterých by tato práce nevznikla.

OBSAH

I. Úvod	7
II. Teoretická část	8
1. Instituce	8
1.1 Definice instituce jako totální.....	9
1.2 Definice instituce jako mašinérie moci	10
1.2.1 Kontrolující faktory - hierarchie.....	11
1.2.2 Kontrolující faktory - čas.....	12
1.2.3 Kontrolující faktory - režim dne.....	12
1.2.4 Kontrolující faktory - prostor	13
1.2.5 Kontrolující faktory - izolace	14
1.3 Projevy moci ve vězeňství.....	14
2. Vývoj vězeňství	16
2.1 Vězeňství jako vědní obor	17
2.2 Historie vězeňství	18
2.3 Panoptikon jako dokonalý ty vězení.....	20
3. Jedinec v instituci vězeňství	22
3.1 Penitenciární psychologie	23
3.1.1 Negativní projevy prizonizace.....	24
3.1.2 Obchod s drogami ve vězení	25
3.1.3 Průběh krize ve vězení.....	25
3.2 Postpenitenciární psychologie	26
III. Praktická část	27
4. Metodologie	27
4.1 Tvorba dat.....	28
4.2 Výzkumný design.....	28
4.3 Průběh tvorby výzkumných otázek	28
4.4 Sběr dat a vstup do terénu	29
5. Etické otázky výzkumu	31
6. Analýza a interpretace dat	31

6.1	Konina	34
6.2	Obchod a koňování.....	37
6.3	Chábr i konfident (přítel i udavač)	38
6.4	Basa	39
6.5	Strach.....	40
6.6	Vznik moci	41
6.7	Život po VTOS.....	43
6.7.1	Resocializace	45
6.7.2	Probace	45
IV.	Závěr.....	46
V.	Použité zdroje	50
VI.	Přílohy	52
VII.	Seznam zkratk.....	54

I. Úvod

Téma bakalářské práce jsem si vybrala záměrně, neboť na poli české sociologie, antropologie a jiných humanitních věd, není tématu vězeňství z pohledu samotných aktérů věnována přílišná pozornost. Totální instituce působí na všechny aktéry, kteří se v ní nacházejí, především však na samotné vězně, kteří jsou pod neustálým dohledem svrchované moci. Celý jejich život závisí na podmínkách, které jsou v institucích nastoleny.

V teoretické části své práce budu vycházet především z knihy *Dohlížet a trestat* (Foucault, 2000). Toto dílo bylo ústřední pro proměnu nahlížení na instituce, stalo se také zdrojem teoretických diskuzí o mechanismech moderních režimů moci, fungování institucí a také vlivů, které instituce mají na jedince a společnost. Jedná se o uzavřené prostředí, které prostupuje předivo sociálních vztahů a sítí, jejichž popis je předmětem práce. Foucault, jako jeden z prvních sociologů začíná pohlížet na problémy společnosti z větší perspektivy, čímž vnáší zcela nový pohled na témata jako je sexualita, šílenství a především vězeňství.

V praktické části pak předložím výsledky svého výzkumu, které se týkají problémového vstupu do terénu, průběhu výzkumu a výsledků zkoumání. V závěru se budu věnovat dalším možnostem, jak výzkum prohloubit.

Informace, které společnost o vězení má, většinou pochází z filmů a jiných zavádějících médií, proto věřím, že má bakalářská práce by mohla být obohacující pro všechny, kteří se zajímají o dění ve věznici, životy vězňů. Vězňů, kteří v mé práci představují hlavní aktéry. Především, by práce mohla sloužit k vyvrácení, nebo potvrzení předsudků, které se o odsouzených tradují a popsání toho, jak fungují malé sociální skupiny zevnitř, a co je pohání.

II. Teoretická část

1. Instituce

Émile Durkheim zkoumá instituce, neboť podle něho analýza institucí může přispět k: „hlubšímu pochopení způsobu a míry determinace individuálního jednání k hlubšímu pochopení mechanismu přejímání sociálních rolí, ale též problematiky sociální změny, vztahu sociální statiky a dynamiky apod.“ (Velký sociologický slovník, 1996, p. 435) Je mnoho definic charakterizující instituce, ale všechny se shodují v tom, že instituce jsou hlavními body každé kultury a základ pro způsob řešení problémů k přežití člověka.

Můžeme pozorovat dva hlavní přístupy zkoumání institucí. Prvním z nich je funkcionalistický přístup, který chápe instituce jako mechanismy k uspokojení potřeb. Instituce dělí chování na schválené a sankciované. Tyto mechanismy udávají naší společnosti, jaké chování je správné a jaké nikoliv. (Keller, 2012, p. 55) Druhý, antropologický přístup, který je určující pro mou práci, vychází z toho, že člověk, jako příslušník dané kultury, má naučené vzorce chování, které uplatňuje při uspokojování svých potřeb. Jeho způsob jednání je institucionalizován. „Institucionalizace jednání umožňuje člověku orientovat se v komplexní realitě a šetří náklady, jež by byly spojeny s nutností promýšlet stále znovu reakce na standardní situace.“ (Velký sociologický slovník, 1996, p. 435) První přístup je zaměřen k uspokojení potřeb společnosti, zatímco druhý, antropologický přístup, je zaměřen na uspokojení potřeb jedinců. Toto chování a jednání jednotlivce nemusí být vždy v zájmu společnosti, naopak, může být považováno společností i za nežádoucí. Za nežádoucí je považována například prostituce, korupce, nebo nevěra.

Americký antropolog R. Linton, který se zabýval problematikou statusu a role, definoval instituci, jako kombinaci norem statusů a rolí. (Linton, 1936) Kdy normy regulují společenské chování, na základě kulturních a sociálních hodnot skupiny. Status určuje jedinci místo, kde patří, a role je chování, které se očekává od jedince v určitém sociálním postavení. (Keller, 2012, p. 59)

1.1 Definice instituce jako totální

Erving Goffman, ve své knize *Asylum (1961)*, popsal vězení, jako jeden z typů totální instituce. Tento pojem po něm přebírá mnoho jiných autorů. Totální instituce je pojem, kterým je označováno prostředí, kdy jedincův život zcela podléhá danému řádu a pravidlům dané instituce. V tomto případě - vězení. Jedincův život je zcela organizován. Od jeho ranního vstávání, přes volnočasové aktivity, až po určenou dobu spánku. Dalším z prvků totální instituce je omezení styku s osobami žijícími mimo totální instituci. Toto omezení styku má velký podíl na formování osob, žijící za zdmi totální instituce. Goffman rozlišuje pět ideálních kategorií totální instituce. (Goffman, 1961, p. 321-322)

První kategorie zahrnuje instituce, které tu jsou za účelem péče o osoby. Těmito institucemi jsou domovy pro nevidomé, staré a osamocené osoby.

V druhé kategorii pak uvádí zařízení, které jsou za účelem péče o osoby, které se již o sebe nedokáží postarat a jsou hrozbou pro společnost. Tím jsou myšleny azylové domy, psychiatrické léčebny.

Do třetího typu se řadí totální instituce, které jsou organizované tak, aby chránily komunitu, proti tomu, co je považované za úmyslně nebezpečné. Zde nacházíme věznice, ale také koncentrační tábory.

Ve čtvrtém typu se nacházejí instituce, které jsou záměrně vybudovány, za účelem zdokonalení plnění zadaných úkolů. Tzn. kasárny, internátní školy, bitevní lodě apod.

V posledním, pátém typu, pak nalezneme instituce, do kterých se člověk může schovat před světem, který jedinci pociťují jako chaotický. Typickým příkladem tohoto typu instituce, jsou kláštery.

Dále v institucích můžeme pozorovat dvě zcela odlišné skupiny. Jednu větší, v mém případě se jedná o skupinu chovanců, a druhou, menší skupinu dozorců. Obě dvě sdílí společný prostor, avšak naprosto odlišným způsobem. Dochází zde ke společné interakci těchto dvou skupin, kde však jedna z nich (dozorci), je postavena daleko výše v mocenském uspořádání. Má zde značně dominující moc, kterou jim propůjčuje instituce. Obě tyto skupiny zde mají svou roli. Dozorci vykonávající dozor zde mají dominantní postavení a prostředky k udržení moci. Oproti tomu chovanci zde mají roli submisivní, podřizují se normám a příkazům, jak

instituce, tak dozorců. Není však pochyb, že tyto skupiny mezi sebou integrují. Místo, kde se tato integrace odehrává, nazývá Goffman regionem: „...*místo do určitého stupně ohraničené bariérami vnímání.*“ (Goffman, 1999, p. 108) Tyto regiony můžeme dělit na dva hlavní typy. Jedním z nich je přední region, kde se veškerá komunikace odehrává. Druhým typem je region zadní. Zde se vše plánuje a připravuje. Především je to místo, kde aktér není nikým rušen. I když jsou tyto dvě skupiny spojovány stejným místem působení, důležitou součástí je, že dozorcí mají tzv. druhý život. Po směně mohou svobodně odejít ke svému reálnému životu za zdi, kde nejsou podřízeni žádnému dohledu, nejsou omezeni režimem dne aj. Vězeň je institucionalizován v momentě, kdy se dostane do instituce. Je zcela podřízen režimu, svrchované moci, času, režimu dne. Dostává se do nevědomí o domovském světě, jak popisuje Goffman, dochází k znetvoření rodinných vazeb, povolání, kariéry, již navždy bude stigmatizován. (Goffman, 2003, p. 86)

Co instituci dělá totální? V běžném uspořádání života si můžeme vykonávat činnosti v době, kdy chceme, a na místě, jakém chceme. Totální instituce však přináší bariéry, které oddělují tyto činnosti. Goffman (1961, p. 45) uvádí tři typy bariér, které jsou charakteristické pro totální instituce. Těmito bariérami jsou:

- a. Život jedince se odehrává na jediném místě, pod jedinou pravomocí.
- b. Každá činnost jedince bude provedena pod dozorem osoby vyšší hodnosti. Činnosti jsou prováděny skupinově.
- c. Celý harmonogram dne je časově ohraničen a je pevně dodržován.

Další definici totální instituce nalézáme u Rolanda Girtlera, který vězení shrnuje jako: „...*totální institucí v tom smyslu, že zde žijící člověk podléhá absolutní kontrole a jeho svoboda pohybu je zásadně omezená. Tento systém nutí vězně ke způsobu života, který je naprosto odlišný od jejich zvyklostí. Existuje pro ně jen velmi omezená možnost kontaktu s okolním světem.*“ (Girtler, 200, p. 53)

1.2 Definice instituce jako mašinerie moci

Oproti Goffmanovi, který moc vztahuje na mikrosvět uvnitř instituce, přikládá Foucault každému jedinci kousek moci. Foucault vnímá moc jako celek vznášející se nad celou institucí. Nepřikládá moc pouze jedné osobě, ale poukazuje na to, že moc je přítomna všude.

„Lidské tělo zde vstupuje do mašinerie moci, v níž jsou pomocí disciplíny vyráběná podřízená, vycvičená a poslušná těla.“ (Foucault, 2000, p. 202)

Vězení jsou prostory, které zajišťují „pevné umístění a přitom umožňují cirkulaci; vyčleňují individuální segmenty a ustavují operatorní spojení; vyznačuje místa a indikuje hodnoty; zaručuje poslušnost jednotlivců, ale také lepší ekonomii času a činů. Jsou to smíšené prostory; jsou skutečné, protože disponují budovami, místnostmi nábytkem, avšak rovněž ideální, protože se promítají skrze uspořádání charakteristik, hodnocení hierarchií.“ (Foucault, 2000, p. 215)

Foucault si pohrává i se slovním spojením *Disciplinární moc*, jejíž hlavní funkcí je vycvičit tělo, aby bylo poddajným. Snaží se síly znásobit, využít a to vše pomocí cvičení, správného výcviku. *„Disciplína „vyrábí“ jedince; je to specifická technika moci, v níž jsou jedinci považováni současně za předměty i za nástroje její zkušenosti.“ (Foucault, 2000, p. 244)* Úspěch dokonané disciplíny moci se odvíjí od použití několika nástrojů: hierarchie, sankce a tří nejdůležitějších vlastností, které každá instituce obsahuje – čas, prostor a jedinec, na kterého tyto nástroje působí.

1.2.1 Kontrolující faktory – hierarchie

Každá instituce je podrobena přísnému dohledu, který přispívá k fungování hierarchické moci. Dohled se stává ústředním mocenským aparátem při kontrole vztahů v instituci. Důležité pro dohled je, aby byl automatický, anonymní a všudypřítomný. Aby disciplinární moc mohla fungovat, musejí mít účastníci instituce pocit, že jsou pod neustálým dohledem. *„Moc v dohlížení hierarchizovaných disciplín není držena jako věc, nepřenáší se jako vlastnictví; funguje jako mašinerie. A ačkoli je pravda, že její pyramidální organizace ji dodává „velitele“, je to aparát jako celek, který produkuje „moc“ a rozmisťuje jednotlivce v tomto permanentním a spojitém poli.“ (Foucault, 2000, p. 253)*

1.2.2 Kontrolující faktory – čas

Jednou z důležitých veličin našeho života je čas, který je také nepostradatelným kontrolujícím faktorem v instituci. Vznik času a jeho organizaci připisuje Foucault především klášterním společenstvím, které řadí mezi jedny z nejstarších institucí vůbec.

Díky klášterům se čas stal jednotkou, která dala řád každodennímu dění společnosti. Postupně se čas modifikoval konkrétněji na časové jednotky - čtvrt hodiny, minuty a vteřiny. Čas se stal jedním z prvků, který započal disciplínu společnosti. Běžnému občanovi jasně vymezil, co bude v určité době dělat. Stal se kontrolní jednotkou i v moderní, industriální společnosti, kdy už neudával čas modlitby, ale čas pracovní doby. (Foucault, 2000, p. 331) Díky tomu byl jedincův potenciál dokonale využit k práci pro společnost. „*Jde o to vytěžit z času stále více upotřebitelných okamžiků a z každého okamžiku stále více využitelných sil.*“ (Foucault, 2000, p. 223)

Využití času se promítá i v instituci vězeňství, kdy je na pracující vězně kladen nátlak dozorců. Nesmějí si vyprávět příběhy, veselé historky nebo jinak komunikovat. To by vedlo k rozptýlení nad danou prací, která by se stala neproduktivní. Při práci dochází k separaci času na časové úseky, které mají jasně určený počátek a konec, a je přesně určeno, na co je časový úsek určen. V našem případě jsou chovanci vystaveni také fenoménu času. Jejich pobyt ve vězení je přesně organizován. Od ranního vstávání, odchodu do práce, volnočasové aktivity až po ulehnutí ke spánku. Podle Foucalta by čas měl být rozdělen na segmenty, následující, či paralelní, z nichž každý musí končit ve stanovený okamžik. Časové aktivity jsou přesně seřazené, na sebe navazující. Díky tomuto dochází k dokonalé kontrole vězňů při jejich aktivitě a možnost zásahu (potrestání, separace vězňů...) v jakémkoliv časovém úseku.

Využití času můžeme pozorovat i u vynaložení úkonů vojáků, kdy každý jejich krok je přesně stanoven rytmem bubnu. Každý typ kroku je přesně definován, tak dochází k podřízení těla. „*Tělem proniká čas a spolu s ním všechny podrobné způsoby mocenské kontroly.*“ (Foucault, 2000, p. 221)

1.2.3 Kontrolující faktory – režim dne

Důležitou součástí disciplíny vedoucí k podřízení jedince je režim dne. Jedinec má přesně stanovený harmonogram, od režimu stravování, návštěvy rodiny, odchodu do práce, až po

volnočasové aktivity. Osoba nemá možnost vlastního rozhodnutí a především nemá čas na fantazírování o něčem, co je pro instituci nepřípustné. Jedinec musí být zaměstnaný. Nepostradatelnou součástí dne je práce, kdy Foucault tvrdí, že: „*práce je spolu s izolací definována jako činitel vězeňské proměny*“ (Foucault, 2000, p. 332) „*Práce podřizuje těla pravidelným pohybům, vylučuje rozčilení a neklid, zavádí hierarchii... Tím, že je odsouzený zaměstnán, jsou mu vštěpovány návyky řádu a poslušnosti.*“ (Foucault, 2000, p. 335) I když je práce důležitá, je potřeba, aby nebyla odměňována. Pokud je práce odměněna, není již součástí trestu, ale přináší jedincům bonusy navíc. Ve vězení totiž, víc než jinde platí, kdo má prostředky, má vše. Práce má také vzdělávací funkci. Jedinci jsou vštěpovány návyky řádu a poslušnost. Práce by měla být také prostorem pro fyzické vybití jedince, kdy jedinec bude ke konci dne natolik unaven, že nebude schopen již další nepřípustné činnosti. Vězni fungují jako stroje, jež jsou nepřetržitě zaměstnávány.

1.2.4 Kontrolující faktory – prostor

Vězení se stává prostorem pro realizaci svrchované moci, kterou instituce přenáší. Aby však byly naplněny principy k udržení kontroly vězně, musí být prostor vymezen a rozdělen na určité segmenty, kdy každý segment plní určitou funkci. V mém případě uvedu příklad vězeňských kójí a pater. Pokoje jsou v ideálním případě jen po 2-4 osobách tak, aby měli vězni mezi sebou co nejmenší možný kontakt. Toto rozdělení předchází shlukování moci vězňů a zpřetrhává nebezpečné komunikační kanály, sloužící k možnému plánování událostí, které jsou ve vězení zakázané. (Foucault, 2000, p. 208-210) Rozdělení pater má také své opodstatnění. Podle pater jsou rozdělení vězni se speciálním režimem zacházení, psychicky, či fyzicky slabí jedinci, případně recidivisté, kteří jsou oddělení od ostatních vězňů. Toto rozdělení má za úkol separovat vězně od sebe, aby nedocházelo k možnému napadení, nebo psychické či fyzické šikaně. Foucault vidí v organizaci prostoru výhody zaručující jak poslušnost jedinců, tak lepší ekonomii času a úkonů. (Foucault, 2000, p. 215)

Avšak působení moci pomocí prostoru můžeme nalézt také v jiných institucích, jako jsou nemocnice, či školy. Zde si můžeme povšimnout například rozložení lavic tak, aby učitel, jenž představuje autoritu, měl podrobný přehled nad tím, co se ve třídě odehrává. Jsou-li žáci od sebe separováni, je možné kontrolovat práci jak jednotlivce, tak celé skupiny. V nemocnici je

to rozložení nemocničních lůžek, nad kterými mají doktoři dohled. Vše jednoduché a přehledné.

1.2.5 Kontrolující faktory – izolace

V prostorách vězeňské instituce se uplatňuje několik principů. Prvním z nich je princip izolace. Vězni jsou izolováni od vnějšího světa, svých rodin a činů. Jsou také izolováni jeden od druhého. Trest nemá být pouze individuální, ale také individualizující. V instituci jako je vězení, je nutné předcházet všem možným vzpourám a spiknutím, která by se mohla v prostředí s tolika narušenými jedinci vyskytnout. V ideálním případě má izolace potlačit tvorbu společenství, sdružování skupin za účely, které nejsou v instituci povoleny, jako je obchod, nebo vydírání. Jak popisuje Foucault, „*samota má být pozitivním nástrojem nápravy.*“ Právě v izolaci má jedinec pomocí rozjímání dojít k nápravě tím, že si uvědomí rozsah svých činů. Přepadnou ho výčitky svědomí. Foucault se domníval, že čím víc se nad sebou jedinec zamyslí, tím hlubší a trýznivější budou výčitky jeho svědomí. (Foucault, 2000, p. 327) „*Konečně, a možná především, izolace odsouzených zaručuje, že na nich může být praktikována v maximální míře moc, která nebude vyvažována žádným jiným vlivem; samota je první podmínkou naprostého podřízení.*“ (Foucault, 2000, p. 328)

1.3 Projevy moci ve vězeňství

F. Nietzsche zavedl do sociologie pojem „*vůle k moci*“, avšak nebyl jediný, který se zabýval teorií moci. Ještě před ním se těmito úvahami zabýval F. Bacon, který rozlišoval tři stupně moci. Prvním stupněm je rozšíření své moci na území vlastního státu. Druhým stupněm je rozšířit moc do celého světa a posledním, třetím, je prosazení moci lidstva nad universum věcí. (*Velký sociologický slovník*, 1996, p. 1395-1396) Bacon poukazoval na to, že největší míru moci lze dosáhnout jen společnou vůlí celého lidstva, jako kulturního celku a v dokonalém souladu s přírodou. Nietzsche však zastával jinou teorii. Na rozdíl od Bacona vycházel ve svých úvahách z motivace a jednání člověka. „*Pro Nietzscheho, není základem pokroku, předpokladem dosažení vyššího vývojového stupně udržení vlastního života, ale vůle chtít, být silnějším, být pánem, vlastnit. Kde chybí vůle k moci, začíná zánik.*“ (*Velký*

sociologický slovník, 1996, p. 1396) Mocenskou nerovnost můžeme pozorovat ve všech oblastech mezilidského života, stejně jako v říši zvířat. Neustále dochází ke střetům a vždy vyhraje ten silnější, ten více motivovaný, toužící po dosažení moci.

Východiskem k rozptýlení moci je skupina. Jen skupina dokáže regulovat autority, rozptýlovat moc jedince. T. Hobbes, ve své knize *Leviathan* poznamenal, že největší moci je moc skupiny. „*Největší z lidských mocí je ta, která se skládá z mocí co nejvíce lidí, sjednocených na základě souhlasu do jedné osoby – přirozené, nebo politické. Ta pak může využívat všech jejich mocí, podle své vůle...*“ (Hobbes, 2009, p. 62) V moderní společnosti posloužily k rozptýlení moci instituce, které rozptýlily moc jedné osoby na několik dílčích segmentů. Díky tomuto rozptýlení do institucí se rozšířilo i působení moci na jedince. Jedinec je pod neustálým dohledem, ve škole, v práci, nemocnici aj.

S tématem moci na Nietzscheho navazuje i Foucault, který tvrdí, že moc nelze definovat, sám sebe se ptá: „Co je to moc?“ a dochází k odpovědi, že tato otázka je špatně položená, neboť moc je pouhé jméno pro komplexní praktiky a jedinou relevantní otázkou je: „Jak se moc vykonává?“. (Foucault, 1996, p. 210) Foucault sám sebe nazývá „archeologem“ a jako archeolog proniká po částech do předmětu bádání, kde dochází k odkrývání a poznání myšlenkových vrstev. Foucault se zajímá o konkrétní druhy moci, které jsou nejlépe patrné v institucích. Moc u Foucaulta spočívá v kontrole druhých. Způsob vykonávání moci může být podle Foucaulta dvojího charakteru. Pro první z nich je typické „mučené tělo“. Ve své knize *Dohlížet a trestat* (2000) popisuje Foucault tento druh vykonávané moci na veřejných popravách vedené panovníkem. Panovník zde veřejným mučením, které často vedlo k popravě, pouze demonstroval svou sílu. Potvrzoval tím tak svou absolutní moc nad jedincem. Druhý způsob vykonávání moci, spočívá podle Foucaulta v „podrobování těla disciplíně“. Zde jako příklad poslouží instituce vězení. Kde těla jsou podrobována řádu a disciplíně, dohledu a kontrole. Pomocí těchto mechanismů můžeme vytvořit poslušné jedince. „*Vězení má konečně nad vězněnými téměř naprostou moc; má své vnitřní mechanismy represe a trestu: je to despotická disciplína. Dovádí do krajnosti všechny procedury, které nacházíme v ostatních disciplinárních zařízeních.*“ (Foucault, 2000, p. 326) Moc je pro Foucaulta vztahem mezi tělem a její silou, nebo výkonem. Avšak odmítá tvrzení, že by moc musela vždy mít násilný charakter. Fyzické násilí je nedílnou součástí vězeňského života. Toto násilí je podle Foucaulta spojeno s brutalitou, surovostí, negativními pojmy. Je spojeno s nekontrolovatelným fyzickým působením, které vede k podrobení a získání převahy. Avšak Foucault tvrdí, že toto samotné fyzické násilí nestačí k udržení moci. (Vodička, 2014, p. 38-

39) Ač se může zdát, že moc je vnímána v pojetí tohoto autora jako negativní, není tomu tak. Autor vnímá moc nejenom jako negativní, omezující a donucovací jev, ale také jako podněcující. Díky fungování moci dochází ke vzbuzení reakcí. Dochází také k tvorbě a produkci. (Vodička, 2014, p. 40) To platí i v případě vězeňství, kdy tato instituce má produkovat poslušná těla. Produkce takových jedinců je vnímána, jako pozitivní pro společnost.

Dalším tématem, kterým se Foucault zabývá je „Bio-moc“. Tvrdí, že tělo slouží biologickým procesům. Plodí, vytváří, pracuje. Pokud se zmocníme těla, budeme mít kontrolu nad životní silou a můžeme maximalizovat výkon jedince. „Bio-moc“ se nezaměřuje pouze na jedince, ale na celou populaci. Aby tělo bylo poslušné, je třeba, aby bylo zmanipulováno, kontrolováno, omezeno a byl nad ním vytvořen neustálý dohled. K tomuto podrobení slouží státu opět instituce.

2. Vývoj vězeňství

Vězeňství představuje činnost státu v rámci trestního práva, které se týká zadržování pachatelů trestného činu, jeho izolace a nápravy. Můžeme rozlišovat subjekt věznění, který má fyzickou převahu a technické prostředky. Jedná se zde o Policii a Vězeňskou službu. Na druhé straně je objekt věznění, kterým je zadržovaná osoba. Tato osoba může být osoba podezřelá, zajištěná, obviněná, obžalovaná, souzená, nebo odsouzená po nabytí právní moci rozsudku. Obě skupiny, objekt i subjekt, mají svá práva a povinnosti vyplývající z právních ustanovení, především ze Zákona o výkonu vazby č.293/1993 sb., Zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 sb. a vnitřních norem věznic.

Foucault ve své knize Dohlížet a trestat popisuje sedm univerzálních maxim vězeňství. (Foucault, 2000, p. 372-374)

- a. Uvěznění jedince musí transformovat protispolečenské chování jedince. Úkolem trestu je polepšení jedince.
- b. Vězni musejí být rozřazeni. Především podle závažnosti trestného činu, dále pak věku, pohlaví, techniky nápravy a fáze své transformace.
- c. Tresty se musejí modifikovat podle individuality vězňů, zlepšení, či zhoršení, nebo podle dosažených výsledků.

- d. Práce je podstatnou částí trestu vězně. Není chápána jako dodatečný trest pro vězněného, nýbrž jako doplněk k němu. Může pomoci jedinci získat kvalifikaci v oboru.
- e. Samotná výchova může být nástrojem k trestání.
- f. Režim ve vězení by měl být kontrolovaný. O režim se má starat kvalifikovaná osoba, která je morálně a technicky způsobilá.

Trest musí být doprovázen nástroji dohledu a pomoci, až do doby, kdy dojde k nápravě vězně. Trestancům má být zajištěna pomoc a podpora.

2.1 Vězeňství jako vědní obor

Penologie je věda o trestech a trestání, nebo také věda o výkonu trestu a jeho účincích.“ (Raszková & Hoferková, 2013, p. 6) Konkrétně zkoumá účinky trestů i alternativních. Zabývá se tématy, jako je trest, prevence, recidiva. Tento vědní obor také zaměřuje svou pozornost na zacházení s odsouzenými, možnosti jejich nápravy a redukci delikventního chování. S penologií úzce souvisí také Penitenciariстика¹, která se zabývá účinky trestu odnětí svobody. Penologie spolupracuje s dalšími vědními obory, jako jsou pedagogika, sociologie nebo psychologie. Penologie se začala rozvíjet především v 17. – 18. století, v tomto období vznikají také první vězeňské systémy. Za rozvojem klasické penologické školy pak stojí významní filosofové osvícenství, jako byl Rousseau, Montesquieu nebo Voltaire. Penologie se stává vědním oborem až koncem 20. století. (Raszková & Hoferková, 2013, p. 10-11)

Účelem trestu odnětí svobody je i snaha reintegrovat jedince zpět do normálního života. Základním výchovným opatřením je trest, jehož účel upravuje Trestní zákon. (zák. č. 140/1961 Sb. § 23 tr. zák.)

„(1) Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.

(2) Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost.“

¹ viz. kapitola Jedinec v instituci

Kromě účelu trestu můžeme rozlišovat ještě funkci trestu. Mezi nejdůležitější funkce patří složka represivní, která izoluje trestance od společnosti. Výchovná, zaměřena na nápravu pachatele. Vyrovnávací, uspokojení poškozeného vůči pachateli aj. V moderní společnosti jsou tři možnosti, jak se bránit před zločinem. Možnosti spočívají v izolaci, prevenci a nápravě jedince.

2.2 Historie vězeňství

Na historii trestu a trestání můžeme v dnešní době nahlížet z několika úhlu, a to – odplata – izolace – odstrašení a náprava trestaného. První zmínky o trestu najdeme již v bibli, konkrétně knize Exodus. Za jeden z nejstarších a nejznámějších zákoníků je považován Chammurapiho zákoník, přibližně z roku 1686 před naším letopočtem. Ten rozděloval obyvatelstvo na několik skupin. Konkrétněji na privilegované, neprivilegované a nesvobodné obyvatelstvo. Chammurapiho zákoník zakládal právo na odplatu „oko za oko, zub za zub“. Ve starověku bylo cílem trestu způsobit co největší bolest a utrpení, aby se nastolila spravedlnost. Nejčastější typy trestů byly: trest smrti, zmrzačení, vyhnanství, nebo peněžitá pokuta. Počátek českého vězeňství můžeme datovat do 10. století našeho letopočtu, tedy do období středověku, kde funkcí trestu bylo hlavně odstrašení od páchané činnosti. Hlavní právo, zde bylo právo obyčejové. *„Tresty a obecně funkce trestu ve středověku za feudalismu je poznamenána mocí rozdrobenou mezi jednotlivá panství a je používáno právo obyčejové, tedy převážně nepsané, zvykové.“* (Popelka, 2011, p. 21) Ve středověku se objevovaly převážně tresty mrzačící, zneuct'ující, nebo tresty smrti. V rámci obyčejového práva se objevovaly i tak zvané zkoušky vodou nebo železem. Poprvé se zde objevuje také tortura, tedy vynucené přiznání, které bylo nejčastěji používáno při „honu na čarodějnice“. Krevní msta ustupuje ve středověku do pozadí a pomalu je nahrazena peněžitým trestem.

Ve svém díle *Dohlížet a trestat* (2000) si Foucault všímá toho, jak se vyvíjel trest a trestání. Poukazuje na to, že trest se během historie několikrát proměnil. Pro vládců, měl trest důležitou roli, neboť veřejné tresty sloužily k propagaci a upevnění síly panovníka a zastrašení od páchaní podobných zločinů. Panovník měl veškerou moc nad jedincem, tím produkoval poslušná těla, poslušné poddané.

V době osvícenství již vznikají normy na ochranu státu. Stát se stává hlavním vykonavatelem trestního práva. Tím se výrazně zvýšila i moc panovníka, zákonodárce. Stále je zde uchován mimosoudní prvek trestu – pomsta. V této době měl trest podobu finančního vyplacení. Stále se uplatňovaly tělesné tresty, tresty odnětí svobody, a tresty zneuct'ující. Nově přibýly nucené práce a tresty majetkové. V tomto období dochází k přechodu od trestání k věznění. Až s Marií Terezií přichází tereziánský zákoník z roku 1768, do kterého se roku 1775 přidal spis „O odstranění mučení“. (Raszková & Hoferková, 2013, p. 20) Dalším významným zákoníkem je Všeobecný zákoník o zločinech a trestech, který vydal Josef II. v roce 1787. Tento zákoník obsahoval názory mnoha osvícenců a přispěl k humanizaci trestání. V tomto zákoníku byly také prvně formulovány nejdůležitější zásady trestního práva, které jsou obsaženy v zákoně dodnes. Nulla poena sine lege (není trestu bez zákona) a Nullum crimen sine lege (není zločinu bez zákona).

Oproti historickému vývoji vězeňství je dnešní pojetí trestu dosti zhumanizované. Cílem již není nebezpečného jedince podrobit co největšímu utrpení, ale je zde snaha o jeho nápravu a převýchovu. V období první republiky dochází ke zkvalitnění vězeňských předpisů a řádů pro úředníky. Dochází také k prvnímu vzdělávání dozorců s výukou sebeobrany. Vznikaly také nové polepšovací ústavy. Trest smrti v tomto období byl užíván již zřídka. To se však změnilo s Protektorátem Čechy a Morava, kdy trest smrti, byl jeden z nejvíce používaných trestů. K popravám docházelo většinou pomocí gilotiny v Praze – Pankrác.

V poválečném období mezi lety 1945-1955, dochází k přelomovému vývoji českého vězeňství. Dochází k zřízení jednotného organizovaného sboru Vězeňské stráže. Vězeňský systém prochází značnou změnou, aby se co nejvíce podobal sovětskému systému vězeňství. Nově také vznikají tábory nucených prací. Po únorovém převratu a vítězství KSČ nastává období tzv. „třídní msty“. *„Vězni jsou pojímáni jednak jako třídní nepřátelé, jednak jako zdroj levné pracovní síly a byli vyživáni zejména v těžebním, stavebním a těžkém průmyslu.“* (Raszková & Hoferková, 2013, p. 29) V tomto období dochází i k velkému množství poprav z politických důvodů. Vězni byli odváženi na nucené práce mnohdy i bez právoplatného rozhodnutí soudu. *„Totalitní režim ve vězeňství spatřuje součást represivního aparátu, sloužícího k uplatňování policejního teroru a masových persekucí obyvatelstva, k pronásledování a trestání lidí z důvodu třídní či rasové příslušnosti, názorové odlišnosti, náboženského vyznání apod.“* (Raszková & Hoferková, 2013, p. 29)

Po roce 1989 opět dochází k transformaci českého vězeňství. Důležitou roli zde hrála amnestie tehdejšího prezidenta, Václava Havla, který v roce 1990 udělil milost pro 23 260 osob, z tehdejších 31 000 odsouzených vězňů. Rok 1990 byl převratový také v tom, že se definitivně zrušil trest smrti. Pod taktovkou Václava Havla dochází během několika let k humanizaci vězeňství, rekonstrukci vězeňských prostor a uznání vězňů, jako občanů. Jsou nově přepracovány zákony o výkonu trestu a výkonu vazby. Po roce 1993 vzniká Vězeňská služba České republiky. Nové právní úpravy jsou založeny na respektování základních lidských práv, důstojnosti a zabezpečení právních podmínek. (Raszková & Hoferková, 2013, p. 34-35)

V našem právním systému rozdělujeme věznice podle zabezpečení a striktnosti věznice:

- a. Věznice s dohledem
- b. Věznice s dozorem
- c. Věznice s ostrahou
- d. Věznice se zvýšenou ostrahou

Kromě těchto typů věznic existují na našem území ještě detenční ústavy, věznice pro mladistvé a věznice pro ženy a matky s dětmi.

2.3 Panoptikon jako dokonalý typ vězení

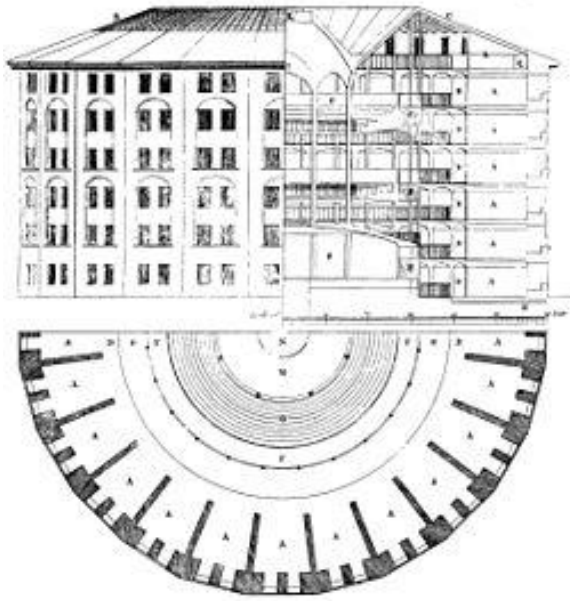
Benthamův *Panoptikon* je dokonalým ztělesněním věznice jako totální instituce. „*Tolik klecí, tolik malých divadel, kde je každý herec sám, dokonale individualizovaný a neustále viditelný.*“ (Foucault, 2000, p. 281) Nacházíme zde všechny potřebné mocenské aparáty. Panoptikon je kruhová budova skrývající uprostřed strážní věž. Tato věž je z velké části pokryta okny, která jsou prostupná jen z jedné strany, přičemž je možné vidět na celý obvod místnosti. Tímto věž splňuje kritérium vidět a nebyť viděn a funguje jako dohlížecí aparát. Kruhová budova je rozdělena na jednotlivé cely, kde v každé z cel je umístěn jeden vězeň (viz. Obrázek č. 1). Tak by se dal jednoduše popsat architektonický aparát Panoptikonu. Toto vězení má více účelu, nejenom že je to místo odpykávání si trestu, ale také vytváří dohled nad jedinci. Tento dohled má nejdůležitější úkol, schraňovat co nejvíce poznatků o osobách uzavřených v Panoptikonu. Veškeré záznamy musí být uchovány a zpracovány. Dochází k nepřetržité dokumentaci jedince a jeho působení v Panoptikonu. Tyto záznamy jsou pak

užity k vypracování vhodné terapie pro každého jedince. Z vězení se má stát místo, „*kde se konstituuje vědění, jež musí sloužit k regulativnímu principu vykonávání vězeňské praxe*“.
(Foucault, 2000, p. 346) Foucault popisuje Panoptikon, jako laboratoř moci, kde díky svým mechanismům pozorování dokáže vysvětlit chování lidí v něm. „*Panoptikon je privilegované místo, které dovoluje provádět experimenty na lidech a s naprostou jistotou analyzovat transformace, jakých lze u lidí dosáhnout.*“ (Foucault, 2000, p. 86)

Vězeň se stává poznávaným individuem. Protože Foucault se zabýval také převýchovou, rozděluje osoby na zločince a delikventy. Ti se od sebe však neliší ve způsobu spáchání trestného činu. U delikventa hraje roli, více než trestný čin, život, který vedl. Proto se přistupuje jinak i k převýchově. Delikvent si musí nejenom uvědomit závažnost činu, který spáchal, ale také závažnost a nedostatky v životě, který vedl před činem. V očích Foucaulta je delikvent nebezpečnějším, neboť je se svým činem spjat nejenom provedením, ale také pudy, sklony a instinkty, které ho k tomu vedly. Díky postupnému třízení vědomostí o zločincích, způsobu spáchání trestného činu a okolnostem, které k činu vedly, postupně docházelo k rozvoji klinického lékařství, jehož významným výsledkem bylo oddělení pachatelů od bláznů. To vedlo k obohacení poznatků vědních oborů, jako je psychiatrie a kriminologie.

Užití Panoptikonu se netýká pouze vězeňství. Tento aparát moci můžeme také pozorovat při nápravě nemocných, k dohlížení nad dělníky, ve školách či jiných institucích. Samotný Panoptikon zesiluje jakýkoliv mocenský aparát. Působí na tělo. Zavádí ho do procesu. Defínuje nástroje. Působí na rozprostření moci a hierarchie. Zvyšuje produkci a rozvíjí ekonomii. Především však je aplikovatelný do všech sfér života jedince.

Obrázek č. 1 Panoptikon

[Foucault, 2000]

3. Jedinec v instituci vězeňství

Velkou roli v instituci hraje i psychologický profil jedince. Každá osoba reaguje na uvěznění jinak. Jinak se chová a jinak jedná. Obor penitenciární psychologie, která se zabývá právě osobností jedince ve vězení, spadá pod celek Forenzní psychologie. Forenzní psychologie se zabývá chováním a prožíváním lidí v právních záležitostech. Patří mezi multidisciplinární obory, neboť úzce spolupracuje s vědními obory, jako je kriminologie, právo, penologie aj. Především jsou však poznatky této disciplíny aplikovány do různých oborů lidské činnosti, tudíž jde také o aplikovanou psychologickou disciplínu. Můžeme jí definovat jako „*aplikovanou psychologickou disciplínu, která se uplatňuje tam, kde se jedinec stává subjektem občansko právních a trestně právních vztahů.*“ (Večeřa & Urbanová, 2011, p. 109) Jejím cílem je vysvětlit chování člověka, který se ocitne v situaci zatížené právním postihem. Při procesu zkoumání jevů ovlivňující chování a jednání člověka vychází forenzní psychologie z poznatků obecné psychologie, psychopatologie, psychologie osobnosti a z klinické psychologie.

Konkrétně se tato disciplína zabývá prevencí sociálně patologických jevů, péči o oběti trestného činu, péči o duševní zdraví policistů, nebo se uplatňuje při psychologickém profilování. Dále se forenzní psychologie zabývá problematikou VTOS², procesy nápravného, negativního i pozitivního dopadu na uvězněného aj.

Můžeme sledovat 3 důležité linie témat, kterými se forenzní psychologie zabývá. Prvním z nich je Kriminalistická linie, která se zabývá procesem vyšetřování T. Č.³, výpovědi svědků, obětí a podezřelých. Druhou linií, kterou můžeme sledovat je Kriminologická, která se zabývá motivací k T. Č. a osobností pachatele. Poslední linií je linie Penologická. Ta se zaměřuje na problematiku trestu a trestání. (Sochůrek, 2002, p. 20)

Forenzní psychologie se dále člení na kriminologickou psychologii, kriminalistickou psychologii, soudní psychologii, penitenciární a postpenitenciární psychologii, dále pak na prevenci, policejní psychologii a další. V mé práci se budu zabývat konkrétněji jen několika vybranými obory, neboť ty jsou pro mou práci nejdůležitější.

3.1 Peniterciární psychologie

Tento obor se zabývá osobností člověka ve vězení, jeho psychologickou problematikou, chováním, prožíváním a adaptací na vězeňský systém. Ústředními tématy tohoto oboru je hledání účinných metod vedoucích k převýchově, nápravě odsouzeného, klasifikaci odsouzených dle psychologických hledisek nebo vypracování expertízy při žádosti o podmíněném propuštění.

Z hlediska psychologie má uvěznění člověka obrovský dopad na jeho psychiku. Uvězněná osoba je už na doživotí společensky stigmatizována, má obavy z uvěznění, ze ztráty budoucnosti. Je frustrována ze ztráty seberealizace, nemožnosti uplatnění osobních zájmů a v neposlední řadě přichází o své soukromí a intimitu.

Peniterciární psychologie se zabývá tématy, jako jsou:

- a. Adaptace jedince na uvěznění

² Výkon trestu odnětí svobody

³ Trestný čin

- b. Předcházení agrese
- c. Minimalizace dopadů věznění na psychiku jedince

Uvěznění má dva hlavní účely. Jedním je ochrana společnosti před pachateli trestného činu, kdy nejde jen o pouhé uvěznění jedince a jeho izolaci, ale jde také o odstrašující příklad pro společnost. Druhým účelem je následná oprava „porušených“ těl. (Čírtková, 2013, p. 21)

3.1.1 Negativní projevy prizonizace

Uvěznění osoby je obrovský zásah do integrity každého jedince. Jedinec nemá právo rozhodovat sám za sebe a určovat, jak bude s jeho životem dále nakládáno. Je „schován“ před okolním světem a oddělen od své rodiny. Ihned po uzavření jedince do věznice začíná být vtahován do tohoto nového prostředí, které je zcela odlišné životu, který doposud žil. Jedinec se nemusí s tímto nově nastoleným režimem pozitivně vyrovnat. Je prizonizován. „Prizonizace znamená negativní adaptaci na podmínky života ve vězení a velmi snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace jedince do normální společnosti.“ (Sochůrek, 2002, p. 34)

Existují dvě podoby Prizonizace

- a. Institucionalizace – jedinec přijal život ve vězení, podřídil se režimu dne i vězeňskému personálu.
- b. Ideologizace – osoba přijala normy a hodnoty ostatních kriminálních.

Právě osoby narušené prizonizací mají negativní dopad na ostatní „nenarušené“ vězně.

Dalším problémem je tzv. „druhý život“. „Jde o souhrn asociálních aktivit, uplatňování specifické hierarchie a negativních způsobů chování v době, kdy vězňové nejsou v kontaktu nebo pod přímým dozorem pracovníků Vězeňské služby.“ (Sochůrek, 2002, p. 34) Druhý život vězňů se zpravidla odehrává v nočních hodinách. V tomto čase se odehrává většina činností, která by byla za světla, při dozoru, zcela nepřijatelná. Příkladem je obchod mezi vězni, nebo organizování hazardních her. Nedílnou součástí jsou praktiky, které často hraničí se šikanou. Vězení je místem, kde se všechny patologické jevy kumulují. Slabší a labilnější jedinci se často upínají k dominantním jedincům. Nezkušení nováčci zase ke zkušenějšímu zločinci. Postupně u vězňů dochází ke změně hodnot.

3.1.2 Obchod s drogami ve vězení

V návaznosti na „druhý život“ vězňů je nejčastějším tématem obchod, který ve vězení hraje důležitou roli. Mnoho šikany, vydírání a jiných konfliktů je právě vinou existence obchodu ve vězení. Kromě cigaret, tabáku a jiných komodit, se kterými se ve vězení obchoduje, jsou v dnešní době stále žádanější komoditou léky s psychotropními účinky. S těmito léky nejčastěji obchodují osoby, kterým jsou tyto léky předepisované. Tyto osoby léky nejčastěji vyměňují za cigarety, nebo potraviny. Obchod s léky pak často vede ke zhoršení psychického stavu, a také zdravotního stavu jedinců. Podle J. Sochůrka jsou nejvíce ceněny léky s halucinogenními účinky a psychostimulancia⁴. Dále jsou v oblibě antihistaminika, sedativa, analgetika, nebo také barbituráty a Rohypnol. (Sochůrek, 2002, p. 46) V dnešní době je u vězňů závislost především na alkohol a drogy velice častá. To má pak za následek, že jedinec ať už pod vlivem, nebo v abstinenčním syndromu, je těžce zvladatelný a výchovně ovlivnitelný. Také klesá jeho schopnost adaptace na podmínky věznice a zvyšuje se možnost agresivního jednání. Pokračování v užívání návykových látek během VTOS je rizikovým faktorem i po propuštění, neboť po propuštění se osoba vrací opět ke „své droze“, kdy toto další užívání často pramení v další kriminální jednání. V návaznosti na zvýšený počet uživatelů návykových látek byly zřízeny specializované oddělení pro toxikomany.

3.1.3 Průběh krize ve vězení

S uvězněním se vyrovnává jinak recidivista, který již má předešlou zkušenost, a osoba, která se v této situaci ocitá poprvé. Vždy také záleží na osobnosti člověka. V psychologii můžeme rozeznávat dva typy reakce obviněných na uzavření.

- a. Reakce trestající navenek – zde se jedná o reakci, která je mířena buď na vězeňský personál, a to verbálními výhrůžky nebo užitím fyzické síly, nebo je reakce zaměřená proti dalším obviněným osobám. Zde je nejčastější reakcí šikana. *„Šikany se dopouštějí osobnosti s psychopatickými rysy výrazně egocentrické nebo citově anetické (necitlivé).“* (Sochůrek, 2002, p. 71) V dnešní době však šikany ze strany dominantních, fyzických statnějších osob ubývá.

⁴ Látky stimulující psychickou činnost, odstraňují únavu, zvyšují psychomotorické tempo.

- b. Reakce trestající dovnitř – zde se u osob objevují stavy deprese, úzkosti, dochází k sebepoškození
- c. Reakce netrestající vůbec – při této reakci na izolaci se jedinec stahuje do sebe, do světa fantazie, případně dochází i k přiznání činů, které nespáchal.
- d. A jak průběh krize probíhá? Pozorujeme zde podobenství, jako u přechodových rituálů:
- e. Propuknutí krize – reakce na bezprostřední uvěznění osoby. Objevuje se reakce na odloučení, izolace. Projevuje se protestním chováním, jako je hlasitý křik, pláč, slabost, deprese. Zde dochází k prvnímu kontaktu s ostatními vězni, kteří se mu snaží „poradit“ co má dělat a jak se má chovat. Mnohdy však jedince neúmyslně straší a ten následně propadá depresi.
- f. Popírání krize – vězeň se chová „jako by se nic nestalo“, u mladých jedinců lze pozorovat cynismus, aroganci, drzost vůči personálu
- g. Zajetí krizí – toto období tvoří přechod, pomezí, kdy jedinec přechází do nové role a ztotožňuje se s ní. Jedinec se vyrovnává s krizí, snaží se adaptovat na nové podmínky.
- h. Vyrovnání se s krizí – jedinec se stále pokouší adaptovat na nový život. Pomalu je přijímán mezi novou sociální skupinu.
- i. Odeznění krize – poslední etapa krize. Jedinec se buď vyrovnal s novou situací, nebo nevyrovnal. Vyrovnání se s krizí se projevuje tak, že vězeň dokáže myslet na své uvěznění bez toho, aby ho to deprimovalo. Dokáže přemýšlet i o jiných věcech, ze kterých se dokáže radovat. Avšak vyrovnání se s krizí může mít i podobu rezignace.

3.2 Postpenitenciární psychologie

Jak už název naznačuje, zabývá se psychologií jedince, při opětovném začlenění do reálného života po propuštění z výkonu trestu. Nutno dodat, že mnoho psychologů tuto disciplínu nepřijímá jako samostatný obor, ale řadí ho do oblasti psychologie poradenské. (Čírtková, 2013, p. 21)

Úspěšnost postpenitenciární péče závisí:

- a. Osobnosti jedince – osobnost jedince závisí také na tom, zda jedinec netrpí duševní poruchou, závislostí na alkoholu nebo jiných návykových látkách.

- b. Adaptační kapacitě – důležitým faktorem je schopnost adaptace. Jak se jedinec vyrovná s realitou při propuštění. Jak se vyrovná se stigmatizací. Zda si dokáže najít práci aj.
- c. Sociálním zázemím – zde závisí na tom, zda se má osoba kam vrátit. Zda má rodinu, přátele, nebo partnerku.

Největší šanci na reintegraci mají především osoby, které byly prvotrestané, mladiství, osoby motivované, bez poruch osobnosti, s kvalitními vztahy venku nebo osoby s pracovními návyky.

III. Praktická část

4. Metodologie

Cílem mé práce je popsat, jakým způsobem se projevují mocenské vztahy mezi vězni. Pro co nejhlubší pochopení mého tématu jsem si zvolila kvalitativní přístup, hojně používaný v antropologii. Kvalitativní výzkum má tu výhodu, že poskytuje podrobný popis zkoumané situace, zkoumaného fenoménu a je flexibilní. Tento typ výzkumu mi pomohl s popisem procesů a interpretací vztahů odehrávajících se v terénu, ve vězení. Stěžejním pro mou práci byl terénní výzkum v podobě vedených rozhovorů s participanty. Vzhledem k nízké míře reliability, kterou kvalitativní výzkum obnáší, jsem zvolila metodu triangulace zdrojů (literární, internetové zdroje a participanti s různým odborným zaměřením – dozorcí, vězeňský psycholog, úředníci z probační a mediační služby) a triangulaci metod (sebereflexe, hloubkový rozhovor, práce s prameny). Triangulace mi pomohla ke komplexnějšímu vysvětlení jevů, více než z jedné perspektivy.

Jelikož téma je v českém prostředí dost neprobádané, zvolila jsem formu dotazování pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Tento typ rozhovoru mi pomohl držet se mé výzkumné otázky, a zároveň dal možnost participantům se k tématům vyjádřit ze široka. Díky tomuto jsem přišla na další okruhy týkající se práce, o kterých jsem ze začátku neměla ani povědomí. „*Jde o to do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací.*“ (Švaříček & Šed'ová, 2014, p. 24)

4.1 Tvorba dat

Tato část práce se věnuje terénnímu výzkumu, který jsem realizovala. Nejprve se věnuji metodologii a stanoveným cílům, designu a předvýzkumu, realizovaném v roce 2015. Poté představuji výsledky mého šetření a problémy spojené s tímto výzkumem. V závěru této kapitoly se věnuji možnostem, jak tento výzkum prohloubit, a hlavně jak předejít chybám, se kterými jsem se potýkala.

4.2 Výzkumný design

Již během předvýzkumu, jsem zjistila, že moc je všude přítomná a držení moci je ovlivněno mnoha faktory, které jsem na začátku výzkumu nedokázala vysvětlit. Proto jsem zvolila zakotvenou teorii, též známou, jako „grounded theory“. *"Nezačínáme teorií, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné."* (Strauss & Corbin, 1999, p. 14) Důležitou součástí zakotvené teorie je následné kódování nasbíraných informací⁵. Díky zakotvené teorii jsem mohla vycházet přímo ze získaných dat. Výsledkem zakotvené teorie není hustý popis, jako u jiných výzkumných designů, ale schéma, které postihuje vztahy mezi proměnnými. Tato teorie se soustřeďuje především na sociální procesy, jež vyjadřují vzájemnou lidskou interakci. (Švaříček & Šedřová, 2014, p. 86) *„Zakotvená teorie tedy ukazuje, jak změny podmínek ovlivňující jednání nebo interakci vedou ke změnám reakcí aktérů“* (Švaříček & Šedřová, 2014, p. 86)

4.3 Průběh tvorby výzkumných otázek

Abych si byla jistá, zda mé téma je uskutečnitelné, provedla jsem na jaře roku 2015 předvýzkum, kdy jsem se potřebovala dozvědět, jaká témata se mi mohou otevřít. Zda mám správně zvolené otázky, a hlavně zda je samotný výzkum proveditelný. Tato pilotáž dopadla až překvapivě výborně. Prvního participanta jsem sehnala velice jednoduše, přes své známe. Tento bývalý trestanec byl pro mě „gate keeper“. Pomohl mi s pochopením vězeňského

⁵ viz. kapitola: *Analýza a interpretace*

prostředí a připravil mě na to, co by mě mohlo, při výzkumu čekat. Díky této zkušenosti jsem zjistila, že některé otázky k rozhovoru mám nesrozumitelně formulované, jiné jsou zavádějící a některé věci nejsou tak podstatné, jak se na první pohled zdálo. Nakonec jsem otázky formulovala takto:

Hlavní výzkumná otázka:

- „Jakým způsobem se projevují mocenské vztahy ve výkonu vězenství?“

Dílčí výzkumné otázky:

- Jakým způsobem se utváří moc ve vězení?
- Kdo je hlavní autoritou ve vězení?
- Které faktory ve vězení hrají největší roli při utváření moci?

Během svého předvýzkumu jsem zkontaktovala své známé z oblasti policie a sociálních pracovníků, abych si potvrdila, zda je vstup do vězení možný, což bylo klíčové pro zamýšlené pozorování, rozhovory a následnou síťovou analýzu. Všichni se shodli na tom, že jsou věznice otevřeny a nápomocny studentům při psaní prací.

Na těchto základech sem se rozhodla stavět a ponořit se do samotné realizace výzkumu. Na podzim téhož roku jsem rozeslala sedm žádostí o povolení ke vstupu. Žádosti byly rozeslány ředitelům věznic, na všechny typy věznic, které se v české republice nacházejí⁶. Dále jsem poslala žádosti na tři pracoviště probační a mediační služby.

4.4 Sběr dat a vstup do terénu

Avšak ač byla pilotáž povedena, při samotném výzkumu jsem se setkala s mnoha nezdary. Kvůli nim jsem byla nucena zvolit jiné přístupy v pokračování výzkumu.

Na začátku mého výzkumu byl původní plán návštěva věznice, kde bych provedla polostrukturované rozhovory, při kterých bych vyzkoušela i síťovou analýzu. Ta mi s pozorováním měla pomoci odkrýt mocenské vztahy, které se mezi vězni vytvářejí. Avšak vzhledem k zamítnutí žádostí o vstup do vězení jsem musela od tohoto původního plánu upustit. Tento nezdár byl klíčový, protože nejen, že se mi nepodařilo dostat do samotné

⁶ viz. kapitola: *Vývoj vězeňství*

instituce, abych se podívala na vlastní oči, jak funguje, ale také jsem přišla o participanty, se kterými jsem chtěla udělat rozhovory. Proto jsem zvolila druhou variantu, a to najít bývalé vězně, se kterými povedu polostrukturované rozhovory. V této fázi jsem si byla vědoma toho, že participanti nemusí odpovídat pravdivě. Ke sběru dotazovaných jsem použila techniku sněhové koule, a ač se při pilotáži zdála tahle varianta dobrým řešením, narazila jsem na významný problém. Většině dotázaných bývalých vězňů se mnou rozhovory vést nechtělo. I když třeba z počátku pomoc přislíbili, nakonec z toho žádná schůzka nebyla. Omlouvali se mi, že nemají čas, že k tomuto tématu nemají co říci, nebo vůbec na další komunikaci neodpovídali. V této chvíli jsem zkusila zapojit do výzkumu i své známé z PČR. Bohužel ani v tomto případě jsem se nic nedozvěděla. Bývalí trestanci ve většině případů buď nechtěli odpovídat, nebo jsou zaznamenány odpovědi jako: „*nepráskám*“, „*nejsem bonzák*“. Tyto odpovědi si však vysvětluji nerovným vztahem policista X bývalý vězeň, recidivista. V této fázi mi už moc možností nezbývalo a já se cítila čím dál zoufalejší.

Mou poslední možností, jak nalézt participanty, aniž bych se musela nechat zavřít, byl internet. Ten se stal mou záchranou, neboť jsem objevila stránky zabývající se vězením. Na těchto stránkách bývalí vězni radí rodinám, nově nastupujícím vězňům s tím, jak to ve vězení chodí, jak mohou poslat do vězení balík, nebo jak podat žádost o přemístění do jiné věznice aj. Díky těmto stránkám jsem se najednou ocitla ve vězeňském světě. Účinkující na tomto portále mi pomohli s otázkami, které jsem měla pro svou práci, vysvětili mi významy pojmů, jako jsou pampelišky⁷, mončičáci, konina (viz. dále) aj. V neposlední řadě jsem obdržela recept na Kvak, vězeňský alkohol. Rozhovory probíhaly vzhledem k udržení anonymity, jak si přáli, buď přes telefonní hovor, nebo dopisováním přes e-mail. Tak jsem pronikla do terénu, avšak jsem si stále uvědomovala problém validity dat, proto jsem zkontaktovala své známé z vězeňské ostrahy, vězeňskou psycholožku, probační a mediační službu, která mi díky kontaktům mého vedoucího práce, až na podruhé vyhověla s žádosti o pomoc.

⁷ Slabí, většinou mentálně zaostalí jedinci.

5. Etické otázky výzkumu

Vzhledem k citlivosti informací se kterými pracuji, jsou důležité etické zásady. V práci jsem vycházela především ze sedmi pilířů etického kodexu Americké antropologické asociace, které popisuje Soukup (Soukup, 2014, p. 135).

Zmíním několik bodů, které pro mě byly zásadní.

- a. *Neuškodit.* Již při pilotáži jsem si ověřila, že participantí mají obrovský strach podílet se na výzkumu. Strach pramenil jednak z potenciálu výzkumu. Nikdo nepřizná, že byl šikanován, nebo sám šikanoval. Vizitka „bonzáka“ je jedna z nejhorších a jedinci na to často doplácují. Především se však báli ztráty zaměstnání, nebo reakce rodiny. Proto byla samozřejmostí ve výzkumu anonymizace jména, pohlaví i místa věznění. Participantům jsme vyšla vstříc i při rozhovorech, když chtěli rozhovor vést přes telefon, internet, nebo u nich doma.
- b. *Získat informovaný souhlas a potřebné povolení.* Na počátku i v průběhu celého šetření byli participantí informováni o svých právech, kdykoliv od výzkumu odstoupit. Od každého participanta jsem získala ústní souhlas k pořízení záznamu z rozhovoru.
- c. *Chránit a uchovat záznamy.* Všechna má získaná data jsou pečlivě anonymizována a uchována pouze v mých záznamech. Z důvodu citlivosti tématu nejsou ani přepisy rozhovoru zveřejněny v přílohách této práce.
- d. *Činit výstupy přístupnými.* Každému z participantů bylo nabídnuto nahlédnutí do finální práce mého šetření. Většina dotazovaných již během rozhovorů projevila zájem o zaslání finální práce.

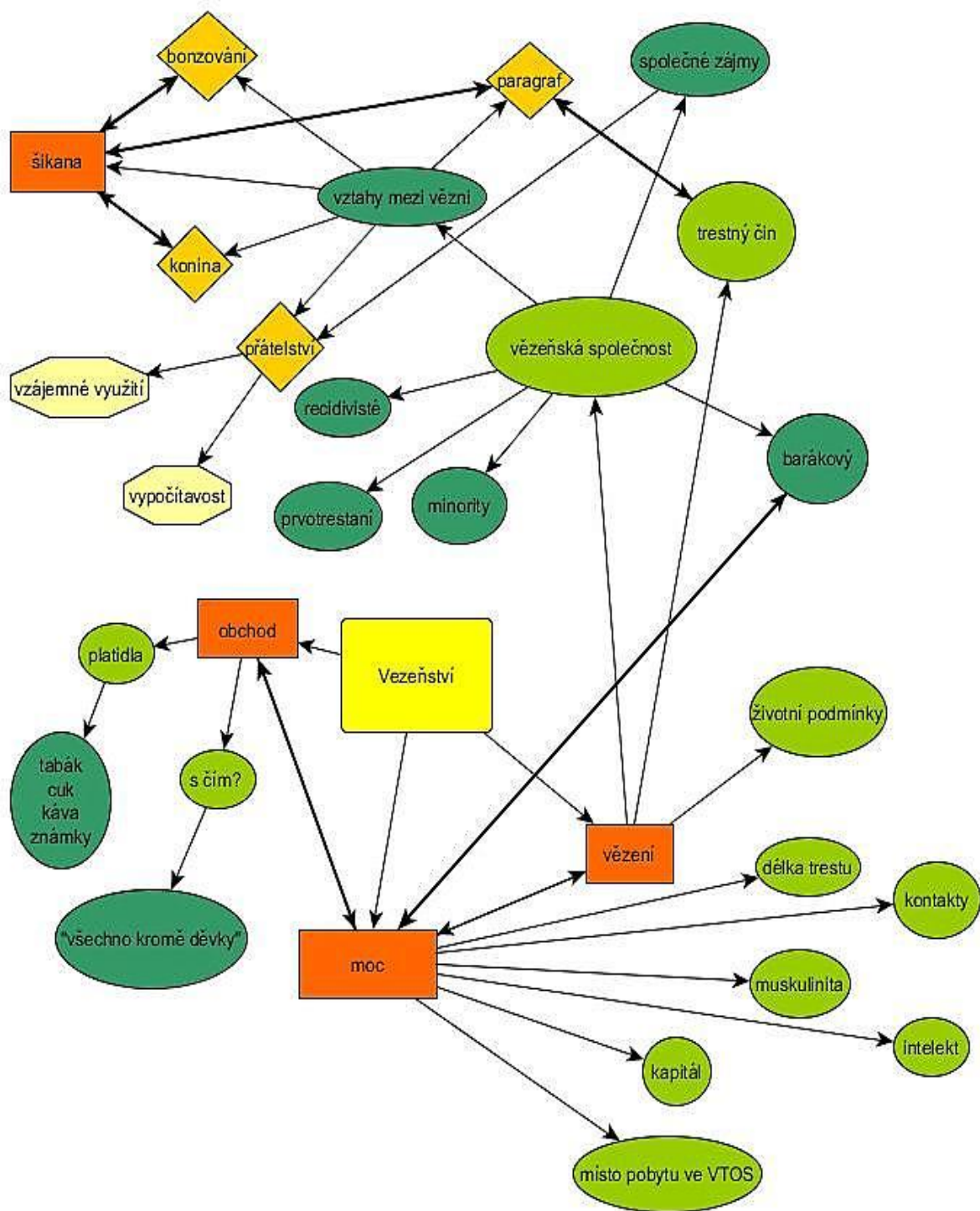
6. Analýza a interpretace dat

Získané rozhovory jsem podrobila několikero druhům kódování. Jako první bylo otevřené kódování, kdy jsem důležité pojmy identifikovala, následně rozdělila na menší celky, a následně mezi nimi hledala další možné vztahy. Druhým krokem bylo axiální kódování, při kterém jsem vzniklé menší celky na základě podobnosti kategorizovala a dále rozvíjela. Posledním krokem bylo selektivní kódování, kdy v mém případě kategorie, kód s názvem

„moc“, se ukázal jako centrální a byl ve vztahu ke všem ostatním kategoriím. Na základě kategorií, které se mi odhalily a postupnému vhledu do problematiky, jsem byla schopna určit hlavní kategorii „moc“ a několik dalších, které jsou také stěžejní pro finální vyhodnocení výzkumu. V další části textu, budu občasně používat vězeňský slang, který je nedílnou součástí prostředí. Užívají jej jak vězni, tak vězeňský personál. Kdo slang neumí použít, nemůže být začleněn do společnosti a není brán vážně. Pro větší přehled kódů, jsem vytvořila myšlenkovou mapu. (viz. Obr. č. 2)

- Konina (šikana)
- Obchod a koňování
- Chábr a konfident (přítel a udavač)
- Vězení
- Strach a stud
- Teorie moci
- Život po výkonu trestu odnětí svobody

Obr. č. 2 Kategorie a vztahy mezi nimi

6.1 Konina

I přes snahu vězeňského personálu tento jev potlačit, v mých výpovědích se téma šikany objevovalo poměrně často. Zejména pak co se týkalo tzv. mončičáků⁸. Většina participantů se však shodla, že fyzická šikana, jak ji často známe z filmů, se již téměř nevyskytuje. Dnes je „trendem“ psychický nátlak, nebo když už se jedná o fyzickou šikanu, tak je provedena tak, aby na ní mnohdy personál věznice nepřišel.

Dnes má už mnoho věznic nástupní oddíl, kde je trestanec po nějakou dobu zařazen, aby se rozkoukal. Avšak již zde se může sblížit a nasbírat kontakty, které se mu budou hodit. Šikana se vyskytuje prakticky již při vstupu do reálného vězení, kde „nováčci“ jsou otipováni. Pokud jde do vězení, nějaká politická známá osobnost, je zvykem, že „musí dát“

„Ti vězni si ho podají, že je jeho povinnost aby on jim dal alespoň jeden karton cigaret na celé oddělení, je to jeho povinnost.“ (PMS 1)

Obyčejně během prvních dnů dochází i k otipování toho, kdo bude „bonzovat“, kdo má kontakty, kdo je majetný, je inteligentní a jiné. V tomto prvním střetu s vězeňským prostředím dochází i k strašení nováčků, někdy zcela záměrně, jindy nikoliv. Podle slov vězeňské psycholožky, je už tohle náznak dominantního postavení, prvek síly.

Jinak se to liší u recidivistů, ti jdou do již známého prostředí. Mnoho ostatních vězňů znají z dřívějšíka. Tito lidé již znají systém, umějí ho obcházet, již ví, jak mají komunikovat s ostatními vězni i s personálem, a co je hlavní, mají již nějaké postavení.

„...recidivista, ten je tam jako doma.“ (Leonardo)

Jak jsem již psala v úvodu, v dnešní době fyzická šikana ustupuje do pozadí. Vězňům se nevyplatí někoho zmlátit, když je za to „díra“, zamítnutí podmínky k dřívějšímu propuštění nebo jiné problémy.

„Šikana existuje, v dohledu se ale už tolik nevyskytuje, tam je hlavním cílem většiny vězňů dostat volný pohyb, dostat se na nestřežené pracoviště, nato navazují vycházky, přerušení trestu atd.“ (Donatello)

⁸ MON, nebo také mončičák = možný objekt násilí. Osoby odsouzené k VTOS za závažné trestné činnosti, jako je vražda dítěte, sexuální násilí aj. Mohou to být osoby se sníženou hmotností, drobného vzrůstu, či jinak indisponované osoby.

Zde už také neplatí, že ten největší a nejsilnější z vězňů má autoritu. Naopak se zde přetvořila hierarchie, kdy na vrcholku jsou lidé, kteří jsou inteligentní, umějí komunikovat a případně mají nějaké zdroje, ať už finanční kapitál, nebo kontakty. Do popředí se tedy dostává šikana psychická. O konkrétních technikách se se mnou chtěl málokdo bavit.

„Jojo, tam funguje hodně praktik, kdy nemusíš člověkovi ublížit fyzicky, ale vydeptáš ho.“⁹
(Michelangelo)

Fyzická šikana však také není zcela v pozadí, není výjimkou, že „nováčky“ fackují, nikdy ne však pěstí. Mnohdy mí participanti šikanu nepopisovali jako šikanu, ale jako černý humor, škádlení pro zábavu ostatních.

Když jsem se svých participantů ptala na sexuální šikanu, začali odpovídat velice vyhýbavě. Nikdo nepřizná, že něco takového dělal, nebo se mu přihodilo. Na čem se však bývalí vězni shodli, je, že sexuální šikana není tak častá, jak se promítá ve filmech z vězeňského prostředí. Když však k něčemu dochází, tak jsou to buď osoby, které sexuální praktiky nabízejí dobrovolně a vydělávají si tak na život ve vězení. V druhém případě jsem se o sexuální šikaně dozvěděla od probačních úředníků, kdy na otázku, „Zda vězni popisovali, jak se šikanuje“ odpověděli: *„Tvrdí, že análnímu sexu se neubrání každý druhý a další věci je, že když jsou vazební vězňové třeba i pro mladistvé a tam se zase šikanuje sexuálním způsobem extrémně hrozně, že se třeba vezme štětka od záchodu druhou stranou a přijde a má potrhane střeva a konečník a je celej zmasakrovanej už 2. den ve vazbě, takže tam jsou drsné sexuální praktiky takové křesťy, když lidé přijdou do toho vězení.“* (PMS 2)

Co se tak zvaných mončičáků týče, v dnešní době jsou již pod větší ochranou vězeňského personálu. Mají svá vlastní patra, jsou umístováni v celách zvlášť, mají častější kontroly u lékaře, každou modřinu musí hlásit, ale přesto úplně neutečou hněvu vězňů, kteří berou jako povinnost potrestat tyto lidi.

„Tak oni to peklo mají i tak, jako asi nemají moc obědů, ve kterých nemají nachlustráno, ale fyzicky přímo by to nepřežili.“ (Michelangelo)

„V dohledu žijí hodně osamoceně, nikdo s nimi nekomunikuje, nikdo si nedovolí s nimi provádět jakoukoliv činnost, aby si sám u ostatních nezavařil. Navíc tito vězni mají statut MON a vězeňská služba si je hlídá, popřípadě jsou umístěni na speciální oddíly, aby vězení přežili bez výrazné újmy.“ (Donatello)

⁹ Pozn. Výjimkou není sebevražda.

„Zachází se s nima hůř než s ostatníma. Nemyslím tím, že ho tam každý den fyzicky napadají. Je to spíše psychického tipu. Nikdo s nima nechce být na cele, dostává méně jídla, vychovatel pro něj neudělá nic navíc, nikdo se s nima nebaví a urážejí ho a pod.“ (Bachař 1)

Speciální kategorií v tématu šikany jsou tzv. „koniny“, tito lidé jsou obrazně řečeno otroci svých pánů. Vykonávají činnosti, které jim jsou zadány, od uklízení cimry, po čištění bot, odevzdávání přidělů jídla, či svých vlastních zásob. Koninou se může stát osoba, která se například nezačlenila do žádné skupiny

„Otroctví tam také existuje. Např. ten co přišel poslední na celu, chodí pro jídlo, nebo se dělí o cigarety a pod.“ (Bachař1)

„Jednou jsem držel pod krkem koninu, protože mi pro svého pána ukradla snídani a bábovku tu já jen tak nevydám.“ (Donatello)

„...Oni ti recidivisti koninu tak nějak vycítí – není to úděl nováčků, prvotrest může klidně trestem proplouvat a 10x soudně trestaný bude dělat koninu. Zásada je jedna, nikdy konině nepomáhej, nebude to brát jako pomoc, ale jako tvou slabost a nakonec ji budeš muset ukázat své zlé já, aby si uvědomila kde je její místo.“ (Donatello)

Zajímavý je také postoj personálu k šikaně. I přes snahu potlačit všechny tyto patologické jevy, nemohou zabránit šikaně na sto procent. V momentě, kdy nastane v celách večerka, přichází i druhý život vězňů. Bohužel jsou i oddělení, ve kterých se šikana odehrává pravidelně, ale dozorci se zde bojí do něčeho zasahovat.

„tak tam se třeba i bojí nastupovat na ty oddily, na některých místech a v některých věznicích bachaři ani nechodí na oddělení, protože mají strach.“ (Leoardo)

Ovšem vězeň se nemusí stát obětí šikany. Všichni participantí se shodli na jednom, a to nenechat si šikanu líbit, a především umět komunikovat. Obecně platí, že ve věznicích neustále nastávají situace zavánějící konfliktem a někdy je dobré se omluvit, někdy projevit jistý odpor.

Doted' jsem popisovala šikanu v mužských věznicích, co se těch ženských týče, šikana tam také existuje, ale projevuje se úplně jinak, než v mužském světě. V ženském vězení je veškerá komunikace založená na zneužití druhé osoby. Ženy více intrikují, pomlouvají, sdružují se proti jedné osobě. V ženské věznici více než jinde platí, že čím je žena odlišnější, ať už fyzickými proporcemi, nebo duševně zaostalejší, stane se terčem posměchu a pomluv.

Přetvářka a manipulace jsou na denním pořádku. Ženy, více než muži, přemýšlejí, jak někoho zneužít ve svůj prospěch. Fackování mončičáků, psychický nátlak je na denním pořádku.

„I nějaká šikana tam je, právě vůči těm slabším, já nevím, i co se týče vzhledu...dávají se různé přezdívky těm lidem, ti se pak deptají, mají své problémy.“ (Raphael)

6.2 Obchod a koňování

Velké téma ve vězení je obchodování, zde mají výhodu vězni, kteří mají dostatek peněz, dopředu se zásobili tabákem, nebo jiným platidlem. Za platidla se ve vězení považuje již zmiňovaný tabák, dále pak káva cigarety, telefonní karty a v ženských věznicích jsou platidlem i známky. S čím vším se může ve vězení obchodovat? Obecně platí, že se vším. Nejčastěji se však obchoduje s drogami, prášky, telefony, nebo „kvakem“¹⁰.

„Ve vězení seženeš všechno, všechno kromě děvky.“ (Michelangelo)

Obchodování vyžaduje promyšlenou strategii a rozsáhlou síť kontaktů. Vězni obchodují se vším, co je po ruce. Není výjimkou ani to, že do obchodování je zapojen personál věznice. Velkým problémem je také nedostatek personálu ve věznicích, kdy dozorcí nejsou schopní uhlídat v návštěvní místnosti každou osobu, která přijde.

„Zboží se do věznice dostává návštěvou vězňených osob, v balíku, v poště. Vězňené osoby to můžou nosit do vězení, když se vrací z venkovního pracoviště nebo z vycházky ale také jim to můžou prodávat třeba i samotní dozorcí nebo vychovatelé.“ (B2)

Zvláštním druhem obchodování je tzv. koňování, kdy se z prostěradla vytvoří lano, které se spustí o patro níže s krabičkou cigaret, o patro níže si jí vězeň vezme a vymění cigarety třeba za kávu. Tímto způsobem se posílá spousta věcí mezi vězni.

O obchodování jsem se bohužel nedozvěděla moc věcí, neboť jsem se o tomhle tématu dozvěděla v průběhu výzkumu a mnoho mých participantů na toto téma nechtělo moc odpovídat. Obchod však produkuje obrovskou moc. Kdo má kapitál, může si koupit cokoli, nevyjímaje fyzicky zdatnějších osob na vlastní ochranu. Obchod a umění vyjednávat přinášejí

¹⁰ Alkohol tajně vyráběný ve vězení. Skládá se z 5l vody, 1kg cukru, 1x kvasnice, vše se smíchá a ukryje na 10 dní do teplého prostředí.

obrovský mocenský aparát. Problém zde mají osoby, které nemají finanční kapitál a jsou na něčem závislé, ať už to jsou cigarety, nebo drogy.

6.3 Chábr i konfident (přítel i udavač)

Jedním z dotazovaných témat, bylo i téma přátelství a jeho existence ve vězení. Většina participantů se shodla na tom, že přátelství může existovat, ale jen po dobu trvání trestu, výjimečně i po VTOS. Toto přátelství ve vězení má však zcela jiný charakter, než na jaký jsme zvyklí v reálném životě. I v reálném životě i ve vězení osoby potřebují sociální kontakt, takže se osoby slučují na základě společných zájmů a podobného smýšlení. Spolupracují spolu například při obchodování. Zde přátelství funguje spíše kvůli přežití, výpomoci nebo vzájemnému využití.

„To nejsou kamarádi. To jsou takoví kamarádi na jedno použití.“ (Leonardo)

„Mě říkal klient, že je to účelová záležitost, že si tam najdete někoho, s kým vycházíte. S kým se máte o čem bavit, kdo víte, že v rámci nějaký ty vězeňský hierarchie se na něj můžete spolehnout, jinak jsou tam falešní kamarádi. Každý si kope za sebe, a byť to vypadá, že kamarádíte, je to účelová záležitost.“ (PMS 2)

Participantů také často podotýkali vypočítavost vězňů. Kdy nemůžete věřit nikomu, protože to může použít proti vám. Nemůžete se ani s „kamarádem“ bavit o své rodině, domě kde bydlíte a jiných osobních věcí, protože se může stát, že o to přijdete. Vypočítavost se projevuje i v komunikaci s vězeňským personálem, kdy se vězni snaží přijít do přízně a mít výhody pro sebe, hlavně v okamžiku, kdy chtějí kázeňské odměny, nebo usilují o zkrácení trestu. Vězni, především recidivisté, mají také perfektně zmapovaný celý systém soudnictví, především to, který soudce je přísný, nedává moc podmínky, a který méně.

„... takže, když věděli, že má být tenhle soudce, ten moc nepouští, tak žádost stáhli a podali ji k dalšímu.“ (PMS2)

Velkým problémem ve vězení je udavačství. Pokud se vězeňská společnost dozví o osobě, která donáší jak dozorcům, tak jiným vězňům, čeká ho jasný úděl koniny. Problém však nastává, když vězni potřebují pomoc vězeňského psychologa.

„i třeba ta následná terapie ve věznicích je těžká, protože tohle je v podvědomí kriminálníků, že kdo chodí za psychologem, chodí bonzovat. Ono to tak mnohdy není. Je zvyklý, že terapie funguje, že normálně probíhá (pozn. ve vazbě), pak jde do věznice k psychologovi... a už je zle.“ (Psy)

Vězeňská společnost se také člení, na mnoho kategorií. Najdeme zde již zmiňované nováčky a recidivisty, dále pak osoby sdružující se podle společného kraje, náboženského vyznání, národnostní menšiny, transvestiti, rakety¹¹, ale také jedinci, skupiny utvořené podle pracovního zařazení, nebo skupiny se společnými volnočasovými aktivitami. Svě vlastní třídění vězňů má i Vězeňská služba¹² i vězeňský psycholog, tyto kategorie se mnohdy prolínají.

6.4 Basa

K čemu se také participantů vyjadřovali, je téma věznice. Zde se dotazovaní často vyjadřovali k podmínkám ve vězení, které jsou charakteristické pro totální instituci. Mnoho participantů uvádělo, že největší problém měli s tím, že jsou na někoho odkázáni a nemají možnost vlastního rozhodnutí. Participantů popisovali, že největší trest není být ve vězení, ale být závislý na vůli někoho jiného. Oni sami se cítili jenom jako loutky v systému, odkázáni na přesně daný harmonogram, na autority. Obrovský problém dělá vězňům i vnímání času. Je to *„čas, který neutíká, který se nedá nijak zkrátit... Ale jinak ten čas. Hodina tady je úplně jiná hodina tam. To si člověk vůbec nedokáže představit.“* (Michelangelo)

„Největší změna je v tom, že jste v úplně jiném světě. Nemůžete nic řešit. Chcete vytáhnout telefon, něco řešit najednou zjistíte, že nemůžete nic, jste závislá na vůli někoho jiného.“ (Leonardo)

¹¹ Osoby s doživotním trestem.

¹² Kategorizování osob podle VS:

STH – osoba se sníženou tělesnou hmotností

NMU – nízká mentální úroveň

MON – možný objekt násilí (spojitost s jinými skupinami dohromady např. STH+NMU)

MPN – možný pachatel násilí

DVO – další vytypovaná osoba

DVO-P – další vytypovaná osoba podle profese (bývalí policisté, nebo vězeňští dozorců)

Participantů také popisovali životní podmínky ve vězení. Většina z nich se však shodla na tom, že to záleží na osobnosti jedince a také na tom, odkud přišel. Mnoho mužských účastníků samotné vězení přirovnávali k povinné vojenské službě.

Není výjimkou, že mnoho vězňů má ve vězení větší komfort, než jaký má doma. Zde ve vězení to je jiný svět a všechno je předem dané. Vězeň ví, kdy dostane jídlo, kdy má jít spát. Nemusí se starat o záležitosti běžného života, jako je chození do práce, nákup jídla, placení nájmu, nebo jiných účtů. Slovy PMS¹³ je to „*máma hotel*“.

Co však byl všude uváděný problém, je téma hygieny. Zvláště v ženské věznicí. Dotazovaní si především stěžovali na předem stanovenou dobu na koupání a nemožnost se jít umýt třeba po cvičení. U žen je to ještě problém s hygienickými potřebami, zde jsou opět ve výhodě osoby, které mají kapitál a mohou si potřebné zboží dokoupit.

„Teplá voda je většinou ráno, na půl hodiny a večer. A koupání...do sprchy se dostaneš 2x týdně“ (Michelangelo)

Problémem byl také sestavený jídelníček a nemožnost změny, či výběru z jídel. A to i v případě, že vězeň je vegetarián, nebo jiného náboženství. Nutno podotknout, že v dnešní době se problém stravování ve věznicích zlepšuje.

„Jo, já jsem zrovna měla problém s tím jídlem, jelikož jsem vegetariánka, neměla jsem žádnou možnost výběru, žádné vegetariánské stravy.“ (Raphael)

Zajímavé bylo zjištění, jak jsou vězni informováni o fungování věznic a která věznice je „lepší“. Ať už to bylo díky krytému dvoru, lepším životním podmínkám ve vězení nebo lepšímu vedení věznice.

6.5 Strach

Toto téma proplouvá skrz všechny kódy. Vyskytuje se před vstupem do VTOS, v jeho průběhu, ale i po skončení trestu. Již v momentě, kdy má člověk nastoupit do VTOS, tak se mnohdy stane, že právě ze strachu, který pramení z neinformovanosti, jak to ve vězení chodí,

¹³ Probační a mediační služba

nenastoupí. Díky tomu mu nabíhají další „bonusy,“ díky kterým se mu průběh trestu moc neulehčí.

„...prostě jsem si myslel, že ten výkon trestu nepřežiju.“ (Michelangelo)

Pokud osoba má o sobě vysoké mínění, nebo se špatně u ostatních vězňů „zapíše“, tak také v tomto případě můžeme pozorovat strach, neboť vězni jsou připraveni ukázat „nováčkovi,“ že není radno si vyskakovat. Avšak ze všeho je nejhorší strach o svou rodinu, kterou nechal venku.

„...ti, kteří jsou schopni ještě myslet a mají někoho, na kom jim záleží, těm velmi rychle dojde, že nejsou nijak perzekuováni, ti vězni jsou schovaní, zavřeni, nikdo na ně nevidí. Ty jejich rodiny jsou venku, chodí po ulici, jsou perzekuováni, vystěhovávají je, berou jim majetek. Ne každému to dojde, o to horší jsou pak ty stavy těch lidí a páchají nám sebevraždy.“ (Psy)

„Klient mě překvapil, když řekl, že to nebylo tak snadný, ale vyrovnal se s tím, mnohem horší to bylo pro ty, které nechal venku, on se nemusel o nic starat, věděl, co bude dělat, dostal najíst...“ (PMS 2)

Obecně lze tedy říci, že můžeme pozorovat tři druhy strachu. Strach z vězení, vězňů a strach o své blízké.

V době, kdy se blíží konec trestu, se osoba zase bojí, reálného života, neví, jak ho společnost přijme zpátky, jak začít, jak navázat tam, kde přestal. Co mě však překvapilo je, že většina mých participantů odpovídala, že nepocitují žádný stud za to, že byli ve vězení. Ačkoliv přiznávají, že stigma bývalého vězně, by jim mohlo uškodit v práci, kterou teď mají.

6.6 Vznik moci

Tento výzkum ukázal, že moc není dána jen jedné osobě, nebo skupině, ale je všudypřítomná. Každý na ní může dosáhnout, jak VS, tak trestanec. Dříve bývávalo zvykem, že kdo je fyzicky zdatný jedinec, má tu největší autoritu, moc nad ostatními. Dnes to již není pravda. Mnohem důležitějšími vlastnostmi, jak vyplynulo z mého výzkumu, jsou počáteční kapitál a inteligence. Avšak osoba, která má kapitál a není inteligentní, nemůže mít nikdy moc, naopak,

kapitál se proti ní obrátí. Kvůli němu bude využívána, pasována na koninu. Osoby, které však mají jak kapitál, tak jsou inteligentní, ty pak mohou mít nějaké pomyslné vůdčí postavení.

„...ale na druhou stranu, čím dál míň to závisí na fyzické síle. Čím dál tím více je to o nějaké inteligenci a o penězích.“ Jakože si můžete někoho koupit? *„Jo, to můžete. Ale zase se může stát, že se dostanete do situace, kdy člověk platí a má se stejně blbě. Do toho se dostávají hodně bohatí lidé.“* (Leonardo)

„Finančně soběstační vězni jsou hůře manipulovatelní, nic si nepůjčují, nelze si je zavázat.“ (Donatello)

„Peníze hrají určitě velkou roli. Ten, kdo má peníze si může ve vězení koupit skoro všechno a všechny. I ty fyzicky zdatné jedince. Bohužel i dozorce, nebo vychovatele.“ (B 2)

Co se intelektu týče, tito lidé mají jisté výhody, avšak samotný intelekt nemusí vždy stačit. Inteligentní osoby se velice rychle zorientují v nastolených situacích. Ve věznici více než kde jinde platí pořekadlo: „Jednou měř, dvakrát řež.“ V prostředí věznice jste pod neustálým nátlakem. Každou chvíli vězni musí zhodnotit nastolené situace. Inteligentním vězňům pak často dojde, kdy mají použít komunikativní schopnosti a kdy naopak být hrubý a nenechat si nic líbit. Tito lidé jsou pak i často vyhledávání už jen proto, že umí číst, nebo psát úřední dopis. Nejsou to osoby, které „vládnou“, ale spíše osoby, které dokážou zvládnout svůj trest a vrátit se do normálního života.

„Když tam jdete a máte v hlavě mozek, tak máte velkou šanci, že tam dokážete obstát. Obstát neznamená zvítězit, obstát znamená přežít v relativní fyzické a psychické rovině, a když půjdete ven, abyste uměla normálně fungovat.“ (Psy)

Co se fyzické síly týče, tak je také určitě důležitou vlastností. Tyto osoby málo kdo šikanuje, takže mají lehčí průběh trestu. Mnohdy se také stávají ochránci osob, kteří jim za ochranu dokážou platit, nebo jsou ve společnosti uznávaní. U tohoto kódu jsem také narazila na sílu ne jedince, ale skupiny. Mnoho participantů odpovídalo, že největší sílu a moc, mají ve vězení Romové, protože ve vězení se setkávají celé rodiny Romů, kteří spolu vytvářejí velkou, organizovanou jednotku, která má obrovskou sílu.

„No a pak Romové. Oni jsou tam jedna velká rodina. Třeba já si myslím, že nejsem rasista, ale prostě tam to jde přímo vidět, jak drží při sobě. Za sebou mají tetu, sestřenicu, ségru a mamku, a když tam je nějaká rodina na tom patře, tak tam vládnou oni.“ (Raphael)

Důležitá je i schopnost komunikace, vyjednávat. V ženských věznicích je tato vlastnost nejdůležitější ze všech. Ženy se rychle musí naučit vězeňský slang a umění komunikace, jinak se stanou objektem šikany. Co se ve vězení velice uznává, je také místo pobytu ve výkonu trestu. To platí většinou pro recidivisty.

Zajímavou kategorií pro koncentrování moci do jedné osoby, je Barákový¹⁴. Barákový je osoba z řad vězňů, která je vybrána vychovatelem k tomu, aby mu pomohla s plněním jeho úkolů, a především má na starost chod patra věznice. Spory, kázeň, pořádek, přátelství, žádanky, to vše se řeší přes tuto osobu. Osoba zastávající tento post je většinou vybrána na základě už předem vybudovaného respektu vůči ostatním vězňům, a pokud tato osoba nedisponuje fyzickými proporcemi, má většinou někoho pod sebou, kdo ho chrání.

„V podstatě každý oddíl má svého barákového, což je vězeň, který zodpovídá za chod. Má na starosti nějaký pořádek na tom oddíle, aby tam byly uklizené věci, aby ti muklové byli na prověrku v početném stavu. Když se sčítá, aby byli včas nastoupení...“ (Michelangelo)

„Má na starost např. pořádek na oddíle, nástupy na početní prověrky stavu odsouzených (sčítáky) ale může také určovat, kdo má nárok na kázeňskou odměnu nebo kdo s kým bude ubytován. K takové funkci se může odsouzený dostat, pokud je na oddíle nejdelší dobu, nebo si ho vězněné osoby zvolí mezi sebou, nebo si ho vytipuje sám vychovatel.“ (B 1)

6.7 Život po VTOS

Zde je důležité podotknout, že tato kapitola se týká převážně bývalých vězňů, kteří byli, nebo jsou, klienty Probační a mediační služby. Na výsledcích, které shrnu v této kapitole, jsem převážně pracovala s PMS, která mi na tomto téma, mohla podat objektivní pohled. V tomto okruhu mě zajímaly sociální vztahy před a po ukončení VTOS.

Život po VTOS provází z počátku strach, strach z neznáma, jak ho společnost a rodina přijme, jak sežene práci. Klienti, kteří spolupracují s PMS, se většinou vracejí ke svým primárním rodinám. Rodina si musí vytvořit novou důvěru, pravidla k fungování vztahu. Tyto vztahy jsou však jen dočasnými, než se klient sám postaví na vlastní nohy. Rodina hraje důležitou roli při návratu z vězení. Je prevencí kriminálního jednání

¹⁴ Oficiálně tento post neexistuje, je však praktikován ve všech věznicích.

„Pokud jsou schopni nastavit pravidla, který jsou akceptovatelný pro všechny, tak rodina je významný faktor pro prevenci recidivy a klient je mnohem více motivovanější nějak fungovat po výstupu, než klient, který se vrátil a vysnil si v kriminálu, jak se vrací bezbolestně tam kde přestali. To není možný.“ (PMS 2)

Tento zmiňovaný život, který si vězeň vysnil, není výjimkou. Bohužel realita je ve většině případů jiná. Vězni, kteří nevyšli na podmínku, tedy nespolupracují s PMS, vyjdou po skončení svého trestu, a mnohdy se nemají kam vracet. Končí na ubytovnách, kde se setkávají s jinými bývalými vězni, nebo kriminálníky. Dostávají minimální sociální dávky, často se ještě potýkají s nedopracovanými dluhy. Tento začarovaný kruh pak často vede k dalšímu kriminálnímu jednání a pobytu ve VTOS.

V rámci šetření o návrhu k podmíněnému propuštění, nebo jinému alternativnímu trestu, provádí PMS šetření, zda klient splňuje kritéria k tomuto propuštění. Jedna z podmínek je právě zmiňovaný návrat do rodiny. Mnohdy však dojdou k názoru, že jedinec se nemá kam vrátit. Matka je alkoholička, otec narkoman. Právě zde jsem narazila na to, že většina osob, které mají sklony ke kriminálnímu jednání, pochází z nefunkčních rodin, nebo jsou špatně vychovávány již od dětství. Jak mě upozornila vězeňská psycholožka, tak v dnešní době také stoupá procento osob, které spáchaly T. Č. a dlouhodobě při tom užívaly návykové látky. Dalším obrovským problémem jsou pak dluhy.

Jedna z mých otázek se týkala práce před a po výkonu trestu. Předpokládala jsem, že osoby se záznamem v trestním rejstříku si nebudou moci najít práci. Tento můj předpoklad mi byl však vyvrácen. Obecně platí, že záznam v trestním rejstříku může být problémem, ale člověk, který má snahu, zkušenosti a chce pracovat, si práci najde. Všichni mí participantů jsou zaměstnaní, a i když připouštějí, že kdyby jejich zaměstnavatel věděl o jejich minulosti, měli by s tím problém, práci mají a i na vyšších postech s pěkným finančním ohodnocením.

„Já dneska dělám v nadnárodní společnosti, mám dobrou pozici, ale v okamžiku, kdy by se někdo dozvěděl, že jsem seděl, tak mě vyrazí, ale v zásadě je to takový hloupý, protože vás ta společnost za něco trestá, i když jste byl už potrestán. Jako proč? Z jakého důvodu?“ (Leonardo)

Život po VTOS není jednoduchý. Jedinci většinou sami musí vynaložit obrovské úsilí tomu, aby znovu začali, sami musejí chtít se podílet na své nápravě. Osoby, které si znovu dokázaly svůj život přeorganizovat, znovu se začlenit do společnosti, najít si práci a mít fungující

rodinu. Mnohdy na období ve vězení nechtějí vzpomínat, nechtějí se vracet k minulosti, neboť se bojí, že by jim to mohlo změnit život, který teď nově vedou. To je také důvod, proč jsem měla problém při realizaci svého výzkumu sehnat potřebné participanty.

6.7.1 Resocializace

V rámci věznice existují i resocializační programy, které má na starost vězeňská služba, nebo neziskové organizace, které připravují různé workshopy. Mnoho z těchto programů však nefungují, jak by měly. Většina těchto specializovaných resocializačních programů ztroskotá jednak na neochotě vězňů spolupracovat, a především na nedostatku specializovaných pracovníků vězeňské služby, kteří jsou příliš zaneprázdněni vyplňováním dokumentů, takže na samotný program ve většině případů nezbývá čas. V tomto případě také hraje roli typ věznice.

„...vám to dají jednou za dva měsíce podepsat, ale nikdy jste nikoho neviděla. Tam máte deset činností, které se dělat musí, ale vy jste nikdy nebyla, to máte jen na papíře, od toho se píšou vzkazy a elaboráty co dělají vychovatelé, ale oni za to nemůžou, oni nemají čas to dělat.“
(Leonardo)

Jinak je to však u drogově závislých, nebo mladistvých. Tam je program nastaven pravidelně. Účast na něm je nutná. Na tyto osoby je vyvíjen větší apel k účasti na těchto programech, neboť mladistvý a jedinec, který je uživatelem návykových látek krátkodobě, nejsou ještě tak degradovaní, jako několikanásobní recidivisté. Mají tudíž větší šanci se po skončení VTOS znovu začlenit do společnosti.

6.7.2 Probace

V této kapitole bych se chtěla na okraj zmínit o projektu týkající se probačního domu. Myšlenka probačních domů k nám dorazila ze severských států, konkrétně z Norska, kde projekty probačních domů fungují již řadu let. Na tomto projektu spolupracuje Probační a mediační služba zároveň s Vězeňskou službou. Projekt měl pomoci podmíněně propuštěným vězňům překonat období mezi propuštěním a vstupem do „normálního života“. Pomoci jim

při hledání práce, nebo rekvalifikaci. Probační dům nezajišťuje jen vzdělání, ale také střechu nad hlavou, stravu, nebo podmínky pro osobní hygienu. Na podzim minulého roku skončil pilotní projekt fungování probačního domu v Ostravě - Koblově. Samotné pilotní šetření však nebylo vůbec úspěšné, neboť se projekt spustil, aniž by na to byly připravené osoby s ním spojené. To také mělo za příčinu selhání celého pilotního projektu. Do tohoto projektu mohli být zapojeni muži starší 18 ti let, kteří jsou soběstační, spolupracují s PMS a měli kladné hodnocení věznice k návrhu na podmíněčné propuštění. Na začátku projektu bylo vybráno do pilotáže 12 osob, z nichž pouze 4 osoby dokončili celý projekt a 1 byl vyřazen, pro pokus o útěk. Avšak ani ty osoby, které projekt dokončily, si za celou dobu nenašly stálé zaměstnání, k čemuž jim probační dům měl pomoci.

„Nebylo to tak, jak bychom si představovali, že ten probační dům má vypadat. Mysleli jsme si že přijdou z práce, budou pracovat na zahradě, budou si zařizovat věci sami, s tím, že budou mít oporu probačního úředníka. S tím, na co jsem se dívala, tak mi nepřišlo, že by to bylo takhle...Měl to být pomocný článek, ale ne abychom je drželi za ručičku.“ (PMS 1)

I přes neúspěšný pilotní projekt mají probační domy obrovský potenciál. Mohou pomoci mnoha lidem v překlenutí obtížného pomezí mezi starým a novým životem. Ve světě projekty probačních domů fungují, pomáhají bývalým vězňům a usnadňují práci pracovníkům PMS i VS.

„Já nevím, za jakých podmínek budou fungovat, možná se poučili z Koblova a možná to bude jiný. Myšlenka probačního domu je skvělá, jinde to funguje, není důvod, proč by to nefungovalo tady, akorát si myslím, že bude potřeba odfiltrvat věci, které nefungovaly tam. Pak je možnost, že to bude fungovat.“ (PMS 2)

IV. Závěr

Ve své práci s názvem *Mocenské vztahy ve vězeňství*, jsem se snažila zodpovědět otázku, jakým způsobem se projevují mocenské vztahy ve vězeňství. V teoretické části jsme vycházela především z knih od Foucaulta *Dohlížet a trestat* (2000). Tato kniha mi poskytla teoretický rámec toho, jak vězeňství a moc v něm může fungovat. Praktická část byla založená na kvalitativní analýze získaných dat z polostrukturovaných rozhovorů vedené

s bývalými vězni, vězeňským personálem a Probační a mediační službou, která mi zodpověděla otázky týkající se sociálních sítí před VTOS a po něm.

Ač se výzkum ze začátku jevil, jako lehce proveditelný, nebylo tomu tak. Potýkala jsem se s mnoha odmítnutími, ať už ze strany potencionálních participantů, tak vedení věznic. Kvůli zamítnutí žádostí o vstupy do vězení, jsem musela odstoupit od původní plánované síťové analýzy, kterou jsem chtěla použít na zobrazení mocenských vztahů uvnitř věznice.

Po získání všech informací a následné analýze dat se mi vynořila témata, s kterými jsem ve výzkumu nepočítala, a které, jak se ukázalo, jsou důležitou součástí fungování mocenských vztahů mezi vězni. Bohužel jsem již neměla dostatečný prostor pro hlubší prozkoumání těchto kategorií. Z dat které jsem získala, vyplynulo, že moc je všude přítomná, jak popisuje Foucault. Moc má instituce, personál i vězeň. Mezi vězni tato moc dále prostupuje. Největší moc a autoritu mají vězni, kteří mají počáteční kapitál, jsou inteligentní a komunikativní. Tito vězni mají hlavní moc a díky kapitálu a svým schopnostem si mohou koupit, nebo podmanit ostatní jedince. Velkou autoritu má tzv. Barákový. Oficiálně tato role neexistuje, ale prakticky se vyskytuje ve všech typech vězení. Barákový je osoba, která byla zvolena vychovatelem, kterému má vypomáhat např. s kázní, na nástupu. Taková osoba má nejen výše vypsané vlastnosti, ale také je jakousi prodlouženou rukou vychovatele. Vychovatelem je mu dána větší moc, než mají ostatní vězni. Pro získání moci je také důležité to, zda je vězeň recidivista a kde už „seděl“. Velkým pomocníkem k udržení moci je i šikana, nebo otroctví. V dnešní době sice fyzická šikana ustupuje do pozadí, ale za to ji mnohem více nahrazuje šikana psychická, která může být mnohdy i horší, neboť nemusí být odhalena včas. Z výzkumu vyplynulo, že fyzická šikana se projevuje většinou u mladistvých, ti se mohou setkat i se sexuální šikanou. Velkým tématem pro uskupení moci jsou rodiny. Zde se jedná většinou o sdružení jedinců jednoho etnika. Tento jev je velkým problémem obzvláště v ženských věznicích, vzhledem k malému počtu věznic takového typu, dochází totiž ke kumulaci jednoho početného etnika na jednom místě.

I když je ve věznici pravidelný režim dne a neustálý dohled, funguje ve vězení tzv. druhý život vězňů. Kde velkým tématem je obchod. Obchoduje se skoro se vším a i přes snahu personálu obchod omezovat, nelze jej úplně zamezit. Velkým problémem ve vězení je obchod s léky, který znemožňuje uzdravení jedince a tudíž i jeho následné znovu začlenění do „normálního“ života.

V teoretické části práce jsem popisovala vliv totální instituce na jedince. Z výzkumu pak vyplynulo, že samotní vězni tento vliv vnímají. Popisují instituci, jako „jiný svět“, „místo, kde nemůžeš nic“, „místo, kde si podřízený“, místo, kde „čas neutíká a nedá se nijak zkrátit“. Většinou jedinci se vstupem do takového prostředí prochází krizí z uvěznění.

Ve vězení existují i resocializační programy, které však nefungují úplně, jak by měly. Vychovatele mnohdy nemají čas programy připravit a plně se věnovat vězňům a naopak i vězni málo kdy těchto programů využijí. Velkým tématem byla probace a návrat do normálního života. Z výzkumu vyplynulo, že jedinci využívající probační a mediační služby se mají mnohdy kde vracet, sami se chtějí podílet na své nápravě a na znovu začlenění do normálního života. Avšak je zde spousta jedinců, kteří když jim skončí VTOS se nemají kde vracet. Musejí na ubytovny, často mají problémy s dluhy, dlouhodobě si nemohou najít práci a za nedlouho končí zase zpátky ve vězení. Participanti spatřovali velký problém v režimu vězení, kdy ve vězení se nemusejí starat o nic, ale když se vrátí zpět do života za zdí, neumějí se s tím často vyrovnat.

Výzkum má značný potenciál. I když je moc všude přítomná, další výzkum by mohl hlouběji ukázat proč jeden jedinec má větší moc než jiný a jak k ní přišel. K tomuto je však zapotřebí hlubšího výzkumu uvnitř samotné věznice. Dle mého názoru odhalením tohoto problému by bylo možné předcházet tomu, aby se ve vězeních utvářely autority, které svým působením narušují chod věznice. Když se podíváme na Benthamův Panoptikon, můžeme si povšimnout, že osoby, na které svrchovaná moc působí, jsou si rovny. Nikdo z nich nemá autoritu, jsou pod nátlakem. Neboť instituce má moc a personál má tu moc využívat, ne vězeň.

Jak jsem již zmínila, pro další výzkum je zcela určující spolupráce s ředitelstvím Vězeňské služby, která by umožnila možnost výzkumu v konkrétních věznicích v České republice. Na této spolupráci stojí kvalita další práce, neboť výzkumník si bude moci vybrat konkrétní typ věznice. V mém výzkumu jsem musela vycházet s různých typů vězení a všichni dotazovaní se shodli na tom, že v různých typech věznic je režim věznice jiný, jiný je přístup dozorců a také jsou jiné formy moci. Z tohoto výzkumu vyplynulo také to, že pro formování moci jsou důležité dvě věci. První je délka trestu, jedinec, který je ve VTOS jen na pár měsíců – půl roku, se nemůže úplně ztotožnit s rolí „vězně“ a začlenit se do vězeňského života, jako jedinec, který si má odsedět 2 a více let. Druhým důležitým faktorem je „paragraf“, za jaký T. Č. je jedinec ve VTOS. Ten už určuje, na jakém oddělení vězeň bude a jak se už při nástupu na něho bude pohlížet.

V dalším výzkumu je nutné se také vymezit vůči mužským a ženským vězením. Rozdíly ve strategii muže a ženy jsou patrné už v reálném životě, v životě ve vězení jsou tyto emoční prožitky a chování více vystupňované. Zatímco muži pro utvoření autority intelekt a fyzická síla, ženy používají jinou strategii, a to lži, pomluvy, urážky, faleš.

V. Použité zdroje

- Cichá, M. (2014). *Integrální antropologie*. Praha: Triton.
- Čírtková, L. (2013). *Forenzní psychologie* (3., upr. vyd.). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Dirga, L. (2013). *Vliv prostředí totální instituce na identitu vězeňských dozorců* (diplomová práce). Plzeň.
- Deleuze, G. (2003). *Foucault* (Vyd. 2.). Praha: Herrmann.
- Foucault, M. (2016). *Myšlení vnějšku* (Vydání třetí). V Praze: Herrmann.
- Foucault. (2000). *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin.
- Foucault, M. (2016). *Archeologie vědění* (Vydání druhé). V Praze: Herrmann.
- Foucault, M. (1994). *Diskurs, autor, genealogie: 3 studie*. Praha: Svoboda.
- Foucault, M. Senellart, M. (Ed.). (2009). *Zrození biopolitiky: kurz na Collège de France (1978-1979)*. (M. Senellart, Ed.). Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Goffman, E. (1999) *Všichni hrajeme divadlo: sebeprezentace v každodenním životě*. Praha: Studio Ypsilon.
- Goffman, E. (2003). *Stigma*. Praha: SLON.
- Goffman, E. (1961). *Assylum*. United States: Print.
- Girtler, R. (2001). *Okrajové sociální kultury* (1st ed.). Brno: Masarykova univerzita.
- Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Hobbes, T. Chotaš, J., Masopust, Z., & Barabas, M. (Eds.). (2009). *Leviathan, aneb, Látka, forma a moc státu církevního a politického*. (J. Chotaš, Z. Masopust, & M. Barabas, Eds.). Praha: OIKOYMENH.
- Keller, J. (2012). *Úvod do sociologie* (6. ed.). Praha: SLON.
- Keller, J. (1996). *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha: SLON.
- Nakonečný, M. (2000). *Lidské emoce*. Praha: Academia.
- Nakonečný, M. (2015). *Obecná psychologie*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton.
- Nakonečný, M. (2009). *Psychologie osobnosti* (Vyd. 2., rozš. a přeprac.). Praha: Academia.
- Nedbálková, K. (2006). *Spoutaná rozkoš: sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznicí*. Praha: SLON.
- Popelka, J. (2011). *Penologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Raszková, T., & Hoferková, S. (2013). *Kapitoly z penologie I*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Soukup, M. (2014). *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. V Praze: Karolinum.

- Strauss, A. L., & Corbin, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce.
- Sochůrek, J. (2002). *Nástin vybraných problémů forenzní psychologie: Obecná část*. Liberec: Technická univerzita.
- Sochůrek, J. (2002). *Nástin vybraných problémů forenzní psychologie: Speciální část*. Liberec: Technická univerzita.
- Švaříček, R., & Šedřová, K. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách (Vyd. 2.)*. Praha: Portál.
- Večeřa, M., & Urbanová, M. (2011). *Sociologie práva (2., upr. vyd.)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Velký sociologický slovník. (1996). Praha: Karolinum.
- Vodička, V. (2014). *Kritika liberálního rozumu: guvernamentalita Michela Foucaulta*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Zimbardo, P. G. (2014). *Luciferův efekt: jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha: Academia.

Elektronický zdroj

O base [Online]. Retrieved March 29, 2017, from <http://obase.cz/>

VI. Přílohy

Příloha č. 1

Dílčí výzkumné otázky „bývalí vězni“:

- Jak dlouhý byl Tvůj pobyt ve vězení?
- Jak to vypadá s životními podmínkami ve vězení? Jídlo, sprcha, vybavení...
- Jak vypadá vstup do vězení?
- Existují nějaké vstupní rituály mezi vězni?
- Jaké postavení má nováček, jaké recidivista?
- Existují ve vězení skupiny, gangy, rodiny?
- Jak se vytvářejí, podle čeho se dělí tyto skupiny?
- Kdo je hlavou těchto skupin? Proč?
- Jak se získává autorita v těchto skupinách?
- Musí se nováček přidat do nějaké skupiny, nebo je sám začleněn?
- Má jednatel, který nezapadá do žádné skupiny, šanci na klidný VTOS?
- Jakou roli hrají ve vězení:
 - kontakty (ve vězení i zvenčí)
 - peníze
 - fyzická síla atd.?
- Jak se zachází s osobou, se špatným paragrafem? (Osoby odsouzené k VTOS za znásilnění, zabití dítěte, nebo ženy)
- Šikana mezi vězni:
 - fyzická X psychická?
 - jak ve vězení funguje „otroctví“?
- S čím a jak se ve vězení obchoduje?
- Kdo je „barákový“?
- jakou má pravomoc?
- Jak se k tomuto postu dostal?
- Styděl ses někdy za to, že jsi bývalý vězen? Při jaké příležitosti?

Příloha č. 2

Dílčí výzkumné otázky „PMS“:

Hlavní výzkumná otázka: Jakým způsobem se proměnily sociální sítě odsouzených po propuštění z vězení?

- Rodina, přátelé, partnerské vztahy, práce

Před VTOS

- Jaké vztahy měli pachatelé se svou rodinou před vězením
- Jaké vztahy měli pachatelé se svými přáteli před vězením
- Z jakých rodin pachatelé většinou pocházejí?
- Práce – měli X neměli?
- Na jaké pracovní pozici se nacházeli?

Po VTOS

- Jak se změnil vztahy s rodinou? Stýkají se? Podpora rodiny, nebo naopak odvrát?
- Stydí se rodina za odsouzeného?
- Co partnerské/manželské vztahy, rozpadají se? Znovu se vrací k původnímu životu?
- Jak se změnil vztahy s kamarády?
- Udržují jedinci vztahy, které si utvořili ve vězení?
- Mají bývalí vězni problém s hledáním nové práce?
- Jakou roli hrají dluhy?
- Jaké další faktory ovlivňují život pachatele, po propuštění?
- Stydí se pachatelé za svou identitu bývalého vězně?

VII. Seznam zkratk

VTOS – Výkon trestu odnětí svobody

T. Č. – Trestný čin

PMS – Probační a mediační služba

VS – Vězeňská služba

PSY – Psycholog/psycholožka